

2385

Vol. 75159

CÂTE-VA CUVINTE

ASUPRA

ISTORIEI DREPTULUI RÔMÂN

DE

CIRU ŒCONOMU

Procuror General pe lângă Curtea de casație

87

87

BUCUREȘTI

TIP. ZIARULUI „CURIERUL JUDICIAR“ 5, CALEA RAHOVEI, 5

1908

Prețul 1 Leu

BIBLIOTECA CENTRALA UNIVERSITATII
BUCURESTI
COTA.....2385.....

RC 239/03

B.C.U. Bucuresti

C3852

Ino. A. 11.726

Ino. 2385.

34 (498) (091)

CÂTE-VA CUVINTE

ASUPRA

ISTORIEI DREPTULUI ROMÂN

3852. Printre progresele ce s'au manifestat, în România, de câte-va decenii încoaci, în toate ramurile activității omenești, știința dreptului ocupă, după mine, unul din cele dintâi locuri. E, în adevăr, de admirat cum o țară în care capriciul și bunul plac au fost de atâtea ori substituie legei, cu codice necomplete, obscure, puțin cunoscute de public, scrise în idiome străine, fără tradițiuni, nici moravuri judecătorești, a reușit, în așa de scurt timp, a-și însuși o legislațiune care nu lasă mai nimic de dorit și a-și formă o magistratură ce se impune respectului, căci merge din ce în ce perfecționându-se, și un barou care numără deja mai multe ilustrațiuni. Îmi propun a zice câte-va cuvinte asupra is-

toriei dreptului român, urcându-mă până în timpurile cele mai depărtate. Subiectul e vast, fără indoială și plin de greutate. Mă voiü sili, totuși, să rezum pe cât va fi cu putință. Acolo unde detaliile ar ocupa un loc prea mare, voiü indica numai liniamentele. Cu modul acesta, sper că nu voiü omite nimic din ceea-ce e interesant a se cunoaște.

Originele națiunei române sunt astă-zî pe deplin cunoscute. Știut este că, în primă-vara anului 101, împăratul Traian, pentru a pedepsi îndrăzneala Dacilor, cari năvăliseră, în mai multe rânduri, pe teritoriul roman, și, în timpul lui Domițian, bătuseră chiar legiunile împărătești și impuseseră un tribut imperiului, făcû prima sa expedițiune contra lor și contra regelui lor, Decebal. Urmat de o armată de aproape 70.000 oameni, compusă din cincî legiuni romane, din 10 cohorte pretoriene și din ajutoare batave și germane, el trecû Dunărea pe două punți de vase și înaintă în țara inamică. Numele legiunilor cari-l însoțeau în această expedițiune sunt cunoscute. Eră, mai întâiü, 1-a legiune, saü *Mi-nervica*, care purtă încă numele de *Credincioasa*, de *Pioasa*, de *Ajutătoarea*. Eră, în urmă, a 5-a legiune, saü *Macedonica*, a 6-a, adusă, după uniï, din Britania, după alțiï din Iudeea, a 7-a, saü *Claudiana*, și a 8-a, saü *Gemenea*. Locul trecerei fû pe la fruntariile Banatului și ale Transilvaniei, unde se väd încă rămășițele întăriturilor

făcute la capetele punților. Armata înaintă pe două drumuri și încercă cele mai mari dificultăți de a se mișca prin acele locuri pustii, lipsite de drumuri, prin acele păduri seculare și încă virgine, unde trăiau urșii și mistreții, și prin cari soldații erau nevoiți să-și deschiză o cale cu toporul. Rezistența Dacilor începă când armata atinse locurile cele mai muntoase și mai sălbatice. Traian dete trei bătălii cari-î deschiseră în fine calea Sarmisegetusei, cetate de frunte și capitala Daciei. Atunci Decebal se decise să ceară pacea. El trimise ambasadori, cu mâinile legate la spate, spre semn de supunere, ca să înduplece pe împăratul roman. Acesta le primi propunerea, cu condițiune însă ca Dacia să-și predeă armele, mașinele de război, să-și dărâme întăririle, să sufere garnizoană romană în capitala lor. Totul fu acordat, și pacea fù ast-fel încheiată.

Linuștea nu ținu mult. Prin iarna anului 104, Traian începă pregătirile expedițiunei sale de a doua. Astă dată, nu mai eră vorba de a se pedepsi o nație vrăjmașă, ci a se desființa un popor primejdios și fără credință. Pregătirile se făcură în acest scop. Prima preocupățiune fù de a se legă teritoriul imperiului de acela al inamicului, ca un semn și mai afirmativ de luare în stăpânire. Spre acest sfârșit, prin îngrijirea și sub direcțiunea arhitectului Apolodor, se construì, peste Dunăre, acel pod gigantic, ale cărui rămășițe provoacă încă admirațiunea. Bătălia fù

crâncenă. Decebal se apăra cu curagiul desperărei. Dar în fine victoria rămase a Romanilor. Regele Dacilor se sinucise pentru a nu cădea viu în mâna acestora. Supușii săi se deteră prinși. O minimă parte dintr'înșii putu scăpa și găsi un adăpost, dincolo de Prut, în Sciția.

Fără a intra în controversa ce există între istorici dacă, după cucerire, Traian puse la cale exterminarea întregului popor dac, pentru a scăpa de pericolele ce ar fi amenințat imperiul prin viitoare atacuri din parte-î, este de netăgăduit că mari măceluri se săvârșiră cu acea ocaziune, și, în așa grad, că istoricul Eutropiū afirmă că Dacia fusese sleită de oameni în urma războiului lui Traian cu Decebal. Și acest lucru nu trebuie să ne surprinză, de oare-ce simțimântul de respect pentru viața omenească, ast-fel precum se practică în zilele noastre, nu există în ideile timpului, și un inamic învins, care eră prins saū se predă, se socotea tot atât de puțin ca lucrul cel mai de nimic.

Dacii fiind, deci, distruși, eră trebuință ca Romanii să-î înlocuiască, spre a-î împiedica de a renaște și de a se reconstitui. Această operă fu incredințată coloniilor. Traian aduse coloni latini din toate părțile imperiului și-î așeză aci. Iată care este originea națiunei române. Cu încetul, vechia Dacie se transformă. Sate, orașe, stabilimente de tot felul, teatre, apeducte, temple, căi de comunicație fură pretutindenî așezate. Spre

a corespunde trebuințelor noilor veniți, oameni de toate specialitățile se stabiliră alături de confrății lor, în noua provincie. Afară de aceasta, o armată de funcționari fû însărcinată cu conducerea serviciilor publice. Mai mult de cât atât, solitudinea împărătească trimise profesori ca să predea științele, literile și artele, după cum aceasta rezultă din numeroasele inscripțiuni găsite. Limba romană fu singura care se vorbi. Asemenea scrisoarea, religia, moravurile latine fură introduse în Dacia, dimpreună cu oamenii cari o populară.

Acum, naște întrebarea, — și aci intru în inima subiectului, — cari fură legile cari regulară raporturile dintre locuitorii noiei provincii? Răspunsul nu poate fi altul de cât că, acolo unde se introduseseră moravurile, religia, scrisoarea și limba, a trebuit să se introducă necesarmente și legea romană. Dreptul roman fû, prin urmare, acela care avu putere de lege în Dacia. După dânsul se conduceau cei însărcinați cu distribuirea dreptăței. Probe directe despre aceasta este adevărat că nu aũ rămas, căci invaziunile barbarilor aũ distrus ori-ce urmă de această natură. Inșă bunul simț respinge cu triumf ori-ce altă ipoteză. Dacă Romanii, după cum ne spune istoria, aũ impus legile lor pretutindenii unde aũ pătruns armatele lor victorioase, cu atât mai mult aũ trebuit să o facă într'o provincie, ca Dacia, unde, după cum am văzut, în loc de cuceriri, ei aũ făcut exterminări și colonizări. Pe

lângă aceasta, istoricii ne-au transmis o mulțime de fapte care ne autoriză să credem că dreptul roman a fost singurul de care s'a administrat Dacia. El prinsese rădăcinii așa de adânci în această provincie, în cât urmele lui se văd în diferite pravile posterioare ale domnilor noștri și rezultă și din multe din obiceiurile pământului cari subsistă încă până azi.

Fără îndoială că nu mă pot întinde asupra particularităților din cari se compuneă dreptul roman la epoca introducerei lui în Dacia. Voiți zice numai în treacăt că, dacă este probabil, după cum pretinde Nieghebauer, că coloniile de dincoace de Dunăre au putut să nu cunoască *Novelele*, totuși legile anterioare acestor *Novele*, precum este *Edictul perpetuu* al lui Adrian, au trebuit să le fie pe deplin cunoscute.

Se știe că magistrații, la Romani, în exercitiul puterii lor, și când eră trebuință să facă aplicația dreptului la cazuri particulare, aveau o mare facultate de apreciațiune individuală. De aceea, eră obiceiul ca, înainte de a se alege, să aducă la cunoștința publicului edictele lor, adică regulile după cari vor procede în cutare sau cutare împrejurare, cum am zice, în timpii noștri moderni, programa sau profesiunea lor de credință. Subt Adrian, jurisconsultul Salvius Iulianus făcù un fel de codice de dispozițiunile conținute în edictele diferiților pretori cari se succedaseră în curs de mai mulți secolii și cari formaù deșă o massă enormă. Această lucrare, care a fost nu-

mită *Edictul perpetuu*, și care, după jurisconsultul Cujas, ar fi fost un op menit a face cunoscute principalele dispozițiuni ale dreptului pretorian, cestiunile la cari el putea da naștere, precum și expunerea sumară a regulilor dreptului civil, a trebuit negreșit să fie introdusă într'o provincie, ca Dacia, de curând dobândită Imperiului, și care, prin aceasta chiar, avea trebuință de un codice de natura aceuia pentru a se administra.

Această stare de lucruri dură câtă-va vreme. Se știe ce se întâmplă în urmă. Invaziunile barbare, atrase de prosperitatea Romei, se revărsară asupra Imperiului ca un potop. În curând, faimosul pod aruncat peste Dunăre fu tăiat și rupt de însăși Romani. Ei băgaseră de seamă că servea mai puțin ca o cale de comunicație cu Dacia, de cât ca un drum deschis barbarilor. Împăratul Aurelian, în anul 274, adică prin al treilea secol, renunță de a mai apăra provincia cucerită și fundată de ilustrul său predecesor Traian și rechemă legiunile în partea dreaptă a Dunărei. Mulți locuitori urmară această mișcare și se retraseră în Moesia. Cea mai mare parte însă, legată prin afecțiune și prin interese de pământul care îi dase naștere, preferă să rămâe unde se află. Aceștia sunt adevărații părinți ai neamului românesc.

Istoria coloniilor romane din Dacia, de la acea epocă, este foarte obscură. Atențiunea scriitorilor și a istoriografilor eră atrasă aiurea. Preocupa-

țiunea lor se fixă asupra ultimelor convulsii ale unui imperiū, plin odinioară de mărire, însă ajuns, prin vițiele și prin defectele organizațiunei sale chiar, în decrepitudine, și svârcolindu-se contra întreprinderilor din ce în ce mai îndrăsnețe ale barbarilor. Ceea ce știm mai pozitiv, este că Dacia, patria noastră, fū locul de întâlnire în care se concentraū masele barbare înainte de a purcede mai departe. Alanii, Gepizii, Avarii, Hunii, Goții, pe cari, după expresiunea lui Papiū, Românii chiar până azi par a nu ți fi uitat în cuvântul lor de *hoți*, se năpustiră ca valuri furioase asupra nefericitului nostru pământ și șterseră ori-ce urmă de drept scris ce ar fi putut să existe pe dânsul înainte de al XV-lea secol. Când ultimele unde ale acestui diluviū se scurseră, locuitorii locului, cari se refugiaseră în munții lor pentru a găsi acolo un adăpost, eșiră iarăși în câmpiile mănoase ale țării și își reluară vechile lor deprinderi, iubirea lor pentru tot ce eră legat de pământul străbun, fie în administrație, fie în arta militară, fie în legislație. Roma fu modelul spre care își îndreptară ochii când se gândiră la reconstituirea statului lor. Cea mai bună dovadă despre aceasta o găsim într'o veche cronică, care se exprimă ast-fel asupra acestui punct. «Iși așezară raporturile după dreptatea datinelor bătrâne ale strămoșilor lor rămleni».

După cum este cunoscut, istoria, ca state individualizate, dacă mă pot exprima astfel, începe,

pentru Muntenia, în anul 1291, adică în al XIII-lea secol, cu venirea lui Radu-Negru ²⁾ de peste Carpați, iar pentru Moldova, în anul 1350, adică în al XIV-lea secol, cu venirea lui Bogdan Dragoș, din aceeași parte a locului. Iată ce spune tradițiunea despre acești principii. Mama lui Radu-Negru, o copilă frumoasă, însă de condițiune de jos, se zice că fusese iubită de domnul Făgărașului și trimisă de dânsul la părinții ei pentru a se ușura acolo de sarcina ce purtă în sânu-î. Înainte de a plecà, domnul îi recomandă de a se întoarce cu copilul ce va naște, și, ca semn de aducere aminte, îi dete un inel de aur, pe care era datoare să-l presinte la întoarcere. Trei ani după aceasta, fericita mamă reluă drumul

²⁾ Câți-va din istoricii noștri contemporani au căutat să tăgăduască până chiar și existența lui Radu-Negru, ca persoană fizică, considerându-l ca pe un personagiū legendar sub care se ascund alți domni sau conducători de popoare. Controversele ce există asupra acestui punct între dânsii dovedesc netemeinicia afirmărilor lor, căci nu se întemeiază pe nimic pozitiv, ci numai pe deducțiuni și ipoteze. Din contra, toate izvoarele scrise, câte au mai rămas, toate cronicile bătrâne, unite cu tradițiunea populară, se invoesc pentru a afirmă faptul descălicătoarei, adică al venirei, la sfârșitul secolului al XIII-lea, de dincolo de munți, a unei însemnate colonii de Făgărașeni, condusă de Radu-Negru, care se stabilii în țară. Acest fapt se explică, după Wilkinson, prin invaziunea, la acea dată, a lui Batu-Khan în Ungaria. Șeful tartar străbătù, după cum se știe, Rusia și Polonia în capul a 500000 oameni, năvăli în Ungaria și se oprì într'insa trei ani, jefuind și pustiind tot ce-î eșea în cale. Teroarea ce inspiră acest barbar și depredațiunile ce săvârșea justifică în de ajuns migrațiunea Românilor din Ardeal în Muntenia, ai cărei munți le oferea mai multă siguranță.

Făgăraşului, însoţită de pruncul domnesc şi de un frate al ei. Ziua fusese caldă. Sora şi fratele, invişi de oboseală, adormiră într'o dumbravă, lăsând în mâinele copilului inelul de aur, adică talismanul care trebuia să facă a fi recunoscuţi. Un corb, văzând inelul lucind, se repezi asupra-î, îl răpi şi sbură cu el în ghiare. Copilul, zgâriat de unghiile păsărei, începù să ţipe. Unchiul se deşteptă, îşi încordă arcu şi ucise pe corb. Apoi, se duse de se înfăţişă domnului Făgăraşului. Acesta recunoscù pe copil, îl crescù, îi dete titlul de Voevod şi 'l lăsă urmaşiu în scaunul său. Copilul care luase numele de Radu-Negru, voind, mai târziu a 'şi mări statul, trecù munţii pe la Câmpu-Lung şi fundă principatul Munteniei. In amintirea corbului, care 'i furase inelul, el luă figura acestei pasări ca marcă a sigiliului său. Cât despre Bogdan Dragoş, legenda este tot așa de poetică. Fiù al domnului Maramureşului, el plecà, într'o zi, însoţit de mai mulţi tineri, in goana unui zimbru sau bour, ce se văzuse rătăcind pe pământurile sale. O căţea numită Molda conduceà goana. Bourul trecù munţii, urmat de vânători, şi sosi într'un loc, pe marginea unui râu, unde căzu de oboseală. Bogdan Dragoş il ucise. Apoi, aruncându-şi ochii împrejur şi văzând frumuseţea ţării in care intrase, hotări să o ia în stăpânire şi să rămâe acolo. Căţeaua Molda, încălzită, intră in râu spre a beà apă şi găsi moartea. In amintirea ei, râul primi numele de Moldova, pe care 'l transmise, în urmă, întregi

țări. Pe locul unde bourul a fost ucis se așază un sat care se numi *Boureni*. Nu departe de acolo, se descoperi locuința unui pustnic, numit Ițco. Acolo încă se clădi un oraș care luă numele de *Ițcani*. Bogdan Dragoș, devenit stăpân peste toată țara descoperită de dânsul, adoptă capul bourului ca marcă a armelor sale.

Cer ertare dacă, tratând un subiect așa de serios, n'am rezistat plăcerii de a reproduce aceste două legende caracteristice. Am făcut-o pentru a îndulci puțin ceea ce materia de care mă ocup ar conține de prea arid. Căci, precum vederei îi place să se repauzeze pe un verde peisagiu de osteneala ce încearcă privind aceleași obiecte, tot ast-fel și spiritul simte plăcere să se odihnească, din când în când, de încordarea la care-l aduce ascultarea lucrurilor grave.

Dreptul roman său, mai bine, obiceiurile întemeiate pe principiile acestui drept erau, după cum am zis, în vigoare în România, chiar după a doua descălicare. Însă invaziunile barbare, sdruncinările inevitabile la începuturile ori-cărui stat din nou format până la întemeierea lui, aduseseră patria noastră într'o așa de mare slăbiciune fizică și morală, în cât, după mărturisirea principelui Dimitrie Cantemir, în ajunul suirei lui Alexandu-cel-Bun pe tron, cu toate că dreptul roman era încă în vigoare, el fusese așa de stricat și de schimbat în cât nu se mai putea cunoaște. Judecătorii nu mai știaū să judece drept. Strâm-

bătățile ajunseseră la culmea lor. Se știe că Alexandru-cel-Bun, căruia cronicarii îi zic și Cel-Bătrân, și care ocupă scaunul Moldovei, în al XV-lea secol, de la anii 1400 până la 1432, poate fi privit, cu drept cuvânt, ca unul din fundatorii de căpetenie ai acestui stat. Mai bine inspirat și mai fericit în timpii de pace de cât în războaiele ce avu să susție, el făcu o mulțime de instituțiuni folositoare și pioase, precum o academie de științe, mănăstirile de la Bistrița și Moldavia, episcopiele de la Roman și Rădăuți, mitropolia din Suceava. El hotărâ să aducă o îndreptare și legislațiunei, care ajunsesse, după cum am spus, într'o stare de plâns. La acea epocă, noile state din vechea Dacie Traiană, precum Muntenia și Moldova, erau în strânse relațiuni, sub raportul spiritual, cu biserica bizantină. Bizanțiul erà centrul civilizațiunei orientale, și o mare parte din clerici veneau aci din Constantinople ca să predea învățăturile lor. Pe de altă parte, împăratul Bizanțiului, Ioan Paleologu, erà în legături de amicție cu Alexandru-cel-Bun. Inainte de a întreprinde opera sa de reformă legislativă, acesta aduse învățați din Bizanțiū, cari începură să dea lecțiuni asupra *Basilicalelor*. Iată care este începutul și cum se explică preponderența ce luă, în urmă, dreptul bizantin asupra legiurilor noastre. Alexandru-cel-Bun, când simți că școala de drept fundată de dânsul începe să dea roade destul de satisfăcătoare, se gândi să se ocupe și cu codificarea unui corp de legi care să aibă putere

în țară. El făcù în consecință să se compue o prabilă apropiată necesităților pământului. Această prabilă, din nenorocire, este cu desăvârșire perdută. Ceea ce a rămas dintr'insa este conținut în hotărârile judecătorești, câte se mai află din vremile acelea, și în uricele emanate pe temeiul ei. Se știe numai că era bazată pe dreptul roman și prelucrată după comentarul lui Balsamon, din secolul al XII-lea, asupra *Nomocanonului*.

În Muntenia, până în al XVII-lea secol, adică până în timpul lui Matei Basarab, nu existară codice scrise. Obiceiul pământului, după cum ne spune Kogălniceanu, adică reminiscentele dreptului roman și ordonanțele domnești aveau singure putere de lege ³⁾. Matei Basarab, care domni, de

3) Obiceiul pământului, care a străbătut istoria raporturilor noastre interne, suplinind, prin puterea deprinderii și a tradițiunii, lipsa legilor scrise, se compunea dintr'un complex de reminiscente din dreptul roman, amestecate cu din al popoarelor cu cari țara noastră eră în strânse legături, ca slavii, bulgarii, etc. și cari exercitară o influență covârșitoare asupra-î. Iată câte-va din acele obiceiuri cari ținură, după cum am zis, până în secolul trecut, loc de lege scrisă la Români: dreptul de a-tot-puternicie a Domnilor asupra țării, cu tot ce se află în ea și asupra vieții, libertății, averii locuitorilor dintr'insa, putându-î, prin singurul fapt al voinței lor, să-î ridice de la treptile cele mai de jos la cele mai înalte, și vice-versa; dreptul criminalilor de a-și răscumpăra, prin bani, pedeapsa și viața; dreptul nelimitat al fraților de a stăpâni în codevălmășie averea părintească; dreptul surorilor de a fi înzestrate de frații lor; dreptul de a se legă cu o persoană streină prin înfrățire, ceea ce stabilea între înfrății legături tot așa de tari ca și cele de familie; dreptul moștenitorilor de a scăpa de creditorii părinților, părăsindu-le averea sucesorală; dreptul soților de a înstreină averea dotală, etc. etc

la 1633 până la 1654, este, precum se știe, unul din cei mai însemnați domni ai României, mai mult prin ocârmuirea înțeleaptă și dreaptă a țării și prin prosperitatea în care o aduse, de cât prin faptele sale militare. El fundă multe instituțiuni folositoare, școli, tipografii, biblioteci; introduse limba română în biserici; gonii pe călugării greci și înapoiă averile mănăstirești, cu cari aceștia făceau mari abuzuri, mănăstirilor pământene. El fu asemenea cel d'întâiu care se gândi să pue în lucrare și să dea la lumină o pravilă pentru trebuința obștească, scrisă în limba națională. În anul 1652, fii tipărită în Târgoviște, în tipografia domnească, Pravila cea mare, care s'a numit a lui Basarab, sub titlul de *Indreptarea legii cu Dumnezeu*. Ea se compune din 617 capete, cum am zice astă-zii articole, și se ocupă mai mult cu dreptul canonic. În enciclica care o precede, și care este adresată de Mitropolitul Ștefan către toate obrazele bisericesti superioare, menite să o aplice, după ce se aruncă o repede ochire asupra începutului codicelor împărătești, grece și romane, se zice: «*Drept aceia, smerenia noastră, văzând o comoară ca aceasta ascunsă și ca o grădină încuiată, plină de toate florile darului duhului..., gândi, zicând: ce folos să stea închisă...; și am făcut alegere de multe bogate pravile, trimițând până și la împărăteasca cetate...; și așa, cu multă îndemnare, o am scos din întuneric la lumină..., ca să fie de folos tuturilor... etc.*» Enciclica mai spune că colecțiunea codicelor împără-

teșți cari au servit la compunerea pravilei lui Basarab a fost un manuscript dat de cinstitul Gheorghe Caridi de la Trikis, și că, afară de aceasta, s'au mai consultat, pentru a o alcătui, toate canoanele sfintelor soboare și apostoli și sfinți părinți.

Se înțelege că ar fi lucru prea fastidios să intru aci într'o analiză prea amănunțită a acestei pravile ⁴⁾. Voiu spune numai în treacăt că pravila lui Matei-Basarab nu are o împărțire clară și metodică, după cum suntem deprinși să o vedem în legiuirile noastre moderne. Materia este amestecată. După ce se ocupă, la început, cu cele preoțești și prevede cu minuțiozitate toate culpile și infrațiunile ce se pot comite de obrazele bisericesti, precum furt, sperjur, preacurvie, insulte și alte multe, și edictează pentru fie-care pedepse; după ce dă deslegări despre modul cum aceleași persoane trebuiesc să procedă în cutare sau cutare caz sau ce trebuie să facă când li se prezintă cutare dificultate, apoi vorbește de ale căsnicieii; arată cum și pentru care cauze se poate desface o căsătorie; când și în ce cazuri bărbatul are dreptul să-și maltrateze soția; cum și în ce mod se stabilește rudenia; pune oare-care reguli în privința testamentelor, obligațiunilor, tovrășiilor, și termină, precum a început, tot cu

⁴⁾ Acest studiu l'am făcut în a doua parte a acestei scrieri intitulată: *Despre penalitățile la Români în timpul lui Matei-Basarab și Vasile Lupu.*

3852.

cele privitoare la cler. Această pravilă este, în acelaș timp, și rurală, și administrativă, și penală, căci conține principii cari reglementează toate aceste materii. Inșă, după cum am spus, partea ei esențială și principala sa solitudine este îndreptată spre cele sfinte. De aceea, ea servi ca lege bisericească și în Moldova, și, chiar azi, are putere de codice canonic.

În Moldova, pravila lui Alexandru-cel-Bun, ca ori-ce lucrare imperfectă, nu putea să aibă o existență durabilă. Dreptatea se imputinase. Chiar ideea de justiție eră aproape să peară, căci judecătorii și dregătorii nu mai hotărau după lege, ci după capriciū. Nevoia unui noū codice se simțea cu imperiozitate. Onoarea de a face o asemenea operă reveni Domnului Vasile Lupu, rivalul și contimpuranul lui Matei Basarab. El ordonă să se compue o pravilă în limba română, care poartă numele lui și care are de titlu: *Carte românească de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte județe, cu zisa și toată cheltueala lui Vasile Voevodul și Domnul țarei Moldovei, din multe scripturi tâlmăcită, din limba elinească în limba românească.*

Redactorii acestui codice utilizară lucrările preparatoare ale Codicelui lui Alexandru-cel-Bun. El este împărțit în titluri, care conțin fie-care mai multe alineate. Partea întâiū este relativă la așacerile rurale, căci se ocupă de semănături, de cireză, de pagube cauzate de dobitoace, de pomii, de pojare sau arsuri, de mori, etc. Apoi încep

dispozițiuni penale, luate din pravila lui Matei Basarab și intercalate în privința furturilor, insultelor, falșificărilor de monede, omuciderilor și altele. După aceasta, vin regularea raporturilor dintre bărbat și femei, precum despărțeniile, ofensele aduse de soți unul altuia prin adulteriū, amăgirile, etc. În fine sosesc diferite alte edictări, iarăși penale, în privința complicilor, agenților provocatori, tâlharilor și celelalte. După cum se vede, acest codice este mai exclusivament criminal. Trăsura lui caracteristică este că prin el se consfințește principiul admis, în Muntenia, de Mihaï-Viteazul, adică că țaranul este serv, legat de pământul pe care muncește, și că nu are voie să se mute unde va voi, fără consimțământul proprietarului. De la acea epocă, soarta locuitorului de la țară devine din ce în ce mai tristă. El ajunsese într'un fel de sclavie care omorî într'insul vechile calități militare, cari îl distinseseră pe atâtea câmpuri de bătae, și prepară, ast-fel, prin avilirea lui, înjosirea țării în curs de aproape două secole!

După cum vedem, mijlocul secolului al XVII-lea este epoca în care se văzū renăscându-se și puindu-se în lucrare, în ambele principate, o legislațiune națională. Ea eră, fără îndoială, defectuoasă, căci, în Muntenia, aveà de obiect mai mult dreptul canonic, iar în Moldova dreptul penal. De aceea, și durata ei fū efemeră, căci 60 de ani în urmă, pe la începutul secolului al XVIII-lea, ea căzuse mai de tot în desuetudine.

Se știe ce se întâmplă la acea epocă. În anul 1714, bătrânul Domn al Munteniei, Constantin Brâncoveanu, părăt la Constantinopole că întreține înțelegri cu Rusia contra Porței, fù scos din domnie, averea sa fu pecetluită și secuestrată, iar el condus cu toată familia lui la Țarigrad. Aci, Sultanul îi oferi viața, cu condițiune de a se turci. Venerabilul bătrân însă, căci eră în etate de 60 de ani, refuză cu mândrie, îndemnă pe copiii săi, în termeni elocinți, să înfrunte moartea cu bărbăție, și, după ce văzù tăindu-se capetele tustpatrulea feciori ai săi, începând cu cel mai tânăr, suferi el însuși același supliciu și își scrise, ast-fel, numele cu litere de aur în martirologul creștinismului. Cu trei ani înainte, în Moldova, principele Dimitrie Cantemir, ca să evite o soartă analoagă, își părăsise scaunul și fugise în Rusia, unde Țarul îi dăruî avere însemnată și unde trăi până la sfârșitul zilelor sale.

Aci, am putea zice că se termină, în ambele principate, epoca Domnilor naționali, căci cel din urmă principe român, Ștefan Cantacuzino, care a ocupat tronul Munteniei după moartea lui Brâncoveanu, a avut o domnie trecătoare și o soartă tot așa de crudă ca a predecesorului său. Capul lui fù asemenea tăiat la Constantinopole, și familia lui, după ce ajunse, împinsă de mizerie, să cerșească pe ulițele Stambulului, scăpă cu dificultate pe o navă streină și se refugii în Italia, de unde trecù în urmă la Sânt-Petersburg. De

aci începe acea epocă, cea mai nefastă a istoriei noastre, epoca fanarioților, care ținū 105 ani, de la 1716 până la 1821, și, în cursul căreia, în fie-care din principate, se strecurară câte 34 de Domni, adică, în mezie, câte un Domn pentru fie-care trei ani.

Starea lucrurilor, în materie de legi, ajunsese, ca pentru tot, în cea mai adâncă mizerie. Capriciul și bunul plac al Domnilor servea drept lege. Nici o dată arbitrariul nu fusese împins mai departe. Venalitatea și corupțiunea își așezaseră scaunul în incinta unde se împărțea dreptatea. Nimeni nu putea obține dreptul său fără plată. Chiar Domnul, care hotărâ în ultima instanță, cerea bani pentru a face justiție nefericitului impricinat. Și aceasta se înțelege foarte ușor. Toți acei oameni, cu situațiune precară, arendași cari își luaseră tronul la mezat, cari plățiseră sume însemnate Sultanului, Vizirului, dregătorilor celor mari, chiar și femeilor de prin haremurî, aveau trebuință să scoată banii lor, și, de aceea, făceau bani din tot. Epocă dureroasă, la care Românii de astăzi nu pot cugeta fără o nespusă mâhnire sufletească!

Legile lui Matei Basarab și ale lui Vasile Lupu căzuseră, am zis, în desuetudine. Fanarioții, preocupați de intrigele ce innodau necontentit la Constantinopole, n'aveau vreme să se gândească a da țării o legislațiune cuviincioasă. Cu toate acestea, ei simțeau necesitate de un corp de legi, cari să le serve drept călăuză în simulacrul de

dreptate ce atribuia. Spre acest sfârșit, ei luară obiceiul de a se sluji cu *Basilicalele* și cu *Novелеle*, și, fiind-că acestea erau de multe ori întunecoase, cu extractele lui Teofil Antikirsor și cu repertoriul cunoscut sub numele de *Synopsis Basilicorum*. Aceste legiuiri însă nu fură nici o dată traduse în românește, nu constituiră nici o dată un codice formal al țării, ci serveau numai, cum am zis, drept călăuză, ca cărți de consultațiune.

Să zicem, acum, câte-va cuvinte asupra *Basilicalelor*, asupra *Novelelor*, precum și asupra *Manualului lui Harmenopulos*, cari au jucat, după cum vom vedea, o mare influență asupra legislațiunei noastre și cari sunt izvorul principal din care s'au adăpat redactorii diferitelor pravile puse în lucrare sub domniî fanarioți.

Se știe că trei secole aproape după moartea lui Justinian, tronul Constantinoplei era ocupat de Basiliu I-iu, supranumit Macedoneanul. Acest împărat se născuse din părinți săraci. Inceputul carierei sale fu din cele mai modeste: el era simplu servitor în grajdurile împăratului Mihail al III-lea. Dibăcia lui de a dresa caii atrase, mai întâi atențiunea imperială asupra-î. În urmă, el avu ocaziunea de a face un serviciu personal împăratului, ucizând pe Bardas, patriciu al Imperiului din Orient, tutore al lui Mihail al III-lea, și care pusese mâna pe frânele imperiului și nu voea să le mai părăsească. Bardas omorât, Mihail al III-lea răsplăti pe Basiliu, asociându-l,

în anul 866, la imperiū. Această favoare însă nu ținū mult, și împăratul care o acordase se gândea să o retragă când Basiliu prinse de veste, căută și găsi privilegiul, asasină pe Mihail al III-lea, precum asasinase pe Bardas, și se sui în locu-î pe tron. El domni din anul 867 până în anul 886. În zilele lui, se începū o lucrare de legislațiune care fu continuată de fiul său Leonte Filosoful și de Fotius, patriarhul, și care primi numele de *Basilicale*. Acest codice avea de obiect să adune și să reguleze toate ordonanțele posterioare dreptului lui Justinian. Opul este împărțit în 60 de cărți; cartea în mai multe titluri cu rubricile lor; titlul în mai multe capete și capul în mai multe paragrafe. El diferă de compilațiunea lui Justinian în aceasta: mai întâi, că este scris în grecește; apoi, că autorii lui s'au servit, pentru a-l compune, cu traducțiunile în genere prolixе, rare-orî fidele, făcute de particulari asupra Digestului; în fine, că trei sau patru din vechile lucrări au fost adunate într'una singură. Afară de aceasta, prin el s'a căutat a se suprima contradicțiunile și a se pune dreptul lui Justinian în acord cu dreptul acelei epoci.

Novеле sunt asemenea o colecțiune de numeroase ordonanțe date de împărații orientului. Ele aveaū de obiect de a regulă puncte obscure și neprevăzute din legile în vigoare sau chiar de a face inovațiuni. Ele erau scrise, când în grecește, când în latinește.

Cât despre *Manualul lui Harmenopulos*, cunoscut

este că, chiar după scoaterea *Basilicalelor* la lumină, jurisconșulii bizantini continuară a scri și a formă colecțiunii de legiuri. Activitatea lor se îndreptă aci asupra vechilor manuale, aci spre compunerea de noii prescurtări de legislațiune, de noii adunări de deciziuni. In numărul acestor jurisconșulți își are locul, în mod necontestabil, Harmenopulos, ca cel mai distins dintre dâșii. El se născu în anul 1320 și muri în anul 1383. Subt împărații Cantacuzin și Ion Paleologu, el ocupă funcțiunile de judecător superior, de prefect al Tesalonicului și de mare cancelar. In anul 1345, el compuse manualul său intitulat *Πρόχειρον νομῶν*, scris în limba greacă, împărțit în 6 cărți și care avu mare autoritate, chiar de la apariția lui. Grecia se servă de dânsul chiar astă-zî ca de o lege ⁵⁾.

Acestea sunt sorgintele din cari aũ tras pravilele lor, și Ipsilante, și Calimach, și Caragea.

Sosesc acum la aceste diferite legiuri, care se succedară, în principate, înainte de punerea în aplicațiune a codicelor noastre actuale.

In anul 1796, tronul Munteniei eră ocupat de Alexandru Ipsilante. Acest Domn, deși fanariot ca cei cari se strecuraseră în țară de la 1716 încoaci, și, prin urmare, cu puțin dor de inimă pentru o națiune care știă că'l suferă de nevoe, avu, totuși, un merit. El înzestră România cu

⁵⁾ Vezi asupra acestui subiect scrierea lui Missail, căruia am făcut mai multe împrumuturi.

un codice, extras din *Basilicale* și din *Manualul lui Harmenopulos*. Noua pravilă fu scrisă în grecește. Tocmai la începutul secolului acesta, se luă hotărârea de a se traduce în limba română. Impărțirea ei este în titluri, fie-care titlu conținând un număr oare-care de articole. La început, ea se ocupă de judecători, căroră le arată competența ce au, datoriele, zilele când trebuiesc să se adune și modul cum sunt datorii să lucreze. Apoi, intră în oare-cară espicări asupra procedurii. Vin, în urmă, raporturile dintre stăpânii de moșii și locuitorii de la țară. În fine, ea pune regulile în privința zestrei, succesiunilor, testamentelor, tutelelor, împrumuturilor, și termină cu hotărniciele și cu prescripțiunile. Codul lui Ipsilante are multe puncte de contact cu al lui Caragea, în aceasta mai cu seamă că el cuprinde multe obiceiuri de ale pământului.

Mai la aceeași epocă, în anul 1804, Domnul Moldovei, Alexandru Moruzi, pentru a nu se lăsa mai pe jos, însărcină pe paharnicul Toma Carra să traducă, în limba grecească modernă, cele 6 cărți din care se compunea *Manualul lui Harmenopulos*. Puțin după aceasta însă, observând că Harmenopulos era puțin cunoscut în Moldova, unde judecățile se dau mai mult conform *Basilicalelor*, și, prin urmare, greu de aplicat, Alexandru Moruzi dete ordin aceluiaș Toma Carra să facă o colecțiune atât din legile având curs în România, cât și din *Basilicale*, să le alcătuească și să formeze ast-fel un codice civil și penal. Această

lucrare luâ un început de executare destul de serios. Carra făcù prima parte a lucrărei sale, însă moartea surprinzându-l înainte de a termina, opera sa nu se putù pune în aplicație nici odată. Exemplul, totuși, fù bun și urmat cu succes.

Printre rariți bărbați cari se ocupaù, dincolo de Milcov, cu știința dreptului, erà logofătul Andronaki Donici. Strict observator al legalității în judecățile ce dà, el se aplicà tot-d'a-una să motiveze, citând, în sprijinul opiniei sale, texturi de prin legiuirile avënd pe atunci autoritate în Moldova. Aceasta făcù ca împricinații, mirați de a vedea citându-se paragrafuri de legi acolo unde, mai nainte, nu se puneà de cât voința și socotința judecătorului, compuseră această glumă rimată, de care Donici rase cel d'întâiu, și pe care Negruzzi ne-a păstrat-o :

Dacă ai vr'o judecată,
Mergi la Donici de te-arată,
Căci el, până și 'n pilaf,
Va găsi vr'un paragraf.

Andronaki Donici, deci, în anul 1814, publicà pe românește o colecțiune de *Legile împărătești*. Aceasta operă e un adevărat repertoriu de jurisprudență, cu trimitere la cartea, titlul și capitolul de unde aù fost luate, adică la *Basilicale* și la dreptul roman. Ea servì de conductor judecătorilor moldoveni până la punerea în aplicare a Codicelui Calimach.

Toate acestea erau bune, însă nu împiedicaù pe Moldova de a nu posedà un corp de legi pro-

prii ale sale, pe cari justițiabili să-și întemeeze cu siguranță dreptățile. Lacuna fù împlinită de Domnul Scarlat Calimach. El însărcină pe căminarul Petrache Asaki, prezident judecătoresc al Tribunalului de Botoșani, și pe jurisconsultii statului Cristian Flehtemaher și Damaschin Bojinca să facă o pravilă care să aibă putere de lege. Lucrarea se efectuă și fù dată la lumină în anul 1817. Ea e bazată pe *Basilicale* și pe *Novele*, cu adaose de prin multe codice europene, și mai cu seamă din cele austriace. Ea conține 2032 de articole și se împarte în 3 părți, care fie-care se sub-împarte în secțiuni și capuri. Partea 1-iă se ocupă de condițiunea persoanelor; a 2-a de natura lucrurilor și de drepturile persoanelor asupra lucrurilor; a 3-a de modul cum se stabilește, se strămută și se desființează dreptul persoanelor asupra lucrurilor. Această pravilă, care fusese compusă și publicată în limba greacă, limba oficială la epoca aceea, nu fù tradusă în românește de cât în anul 1833, sub guvernul provizoriu al generalului Kiselef. După cum se vede, ea este o pravilă esențialmente civilă.

În aceiași vreme, adică tot în anul 1817, Domnul Ion Caragea își puse, în Muntenia, codicele în lucrare. Atât ca formă, cât și ca fond, acest codice e o imitațiune a *Basilicalelor* său, mai bine, a *Manualului lui Harmenopulos*. El fù scris în grecește și nu fù tradus în limba națională de cât cu mult mai târziu, prin îngrijirea Văcăreștilor. Deși el luă mari prefaceri în urmă,

în multe din dispozițiunile sale, prin rândueli ale *Regulamentului Organic*, prin circulari și ofisuri domnești, și chiar prin legi mai speciale, totuși, continuă a fi legea Munteniei, după cum codicele lui Calimach fù a Moldovei până în anul 1864, când se promulgă codicele lui Napoleon pentru ambele Principate, unite într'un singur stat, România. Logofeții Anastase Hristopolu și Nestor luară mare parte la compunerea pravilei lui Caragea.

În 1832, în urma tratatului din Sânt-Petersburg, se puse în lucrare, în ambele Principate, cu dispozițiuni identice, însă cu redacțiuni deosebite pentru fie-care Principat, *Regulamentul Organic*, vastă colecțiune de legi politice, economice și administrative, lucrute sub privigherea generalului Pavel Kiselef, în timpul ocupațiunei rusești, și destinate a stârpi îngrozitoarele abuzuri ce domnea în țară. Cu toate că Regulamentul Organic nu-și atinse scopul de cât în parte, de oare-ce răul erà adânc înrădăcinat în ramura justiției, ca a tuturilor administrațiunilor publice, el aduse o oare-care ușurare. Domnia lui, de altmintrelea, nu fù lungă, căci 30 de ani mai târziu, în anul 1864, Domnul Alexandru Ion I-iu, supranumit Cuza, suit pe tronul ambelor principate, unite, și în urma loviturei de stat ce fù nevoit să facă pentru a își asigura introducerea mai multor reforme folositoare, promulgă Codul actual civil, luat de pe al lui Napoleon I-iu, și,

după dânsul, succesiv, Codul Penal și Procedura Criminală, copiate tot de pe cele franceze din 1810, Procedura Civilă, împrumutată în mare parte celei a cantonului de Geneva, etc., completând, ast-fel, legislațiunea română prin legi adoptate de la o mare națiune, care ne dase dovezi recente și netăgăduite de o bine-voitoare protecțiune și ne ajutase să eșim din condițiunea umilitoare, ca stat, în care lăncezeam de secole. Cu oare-cari modificări, aceste coduri sunt în vigoare până azi ⁶⁾).

După cum vedem, istoria dreptului nostru e plină de peripeții. Mult am avut a ne lupta contra arbitrarului și contra inichităților până am ajuns unde suntem. Eră rezervat epocii noastre de a vedea, printre altele, și dreptatea împlântându-se pe pământul României. Mai sunt, fără îndoială, multe de făcut până vom ajunge la acea perfecțiune care este idealul orî-cărui popor care aspiră la bine. Inșă orî cât a mai rămas de realizat în viitor, ceea-ce avem dejă astăzi, este mare lucru în raport cu ceea-ce eră până aci. Studiului dreptului, trebuie să o recunoaștem, datorim cea mai mare parte din bunătățile de cari ne bucurăm. El ne-a dat o magistratură, în care împricinatul e sigur că va găsi judecători; el ne-a dat un barou care, prin luminele lui, ajută pu-

⁶⁾ *In anul 1900, D. C. Dissescu a adus însemnate și folosite modificări Codului de Procedură civilă.*

ternic în opera de justiție ce zilnic trebuie să se facă ; el ne-a dat acea pleiadă de funcționari cari asigură buna conducere a serviciilor publice, fie în ramura judecătorească, fie în cea financiară, fie în cea administrativă. Să ne bucurăm, deci, când auzim că nouile generațiuni își îndreaptă activitatea spre studiul dreptului ! Să ne bucurăm și să le îndemnăm să continue, căci ele ne prepară viitorul, și legalitatea, într'o țară, este cel d'întâi și cel mai semnificativ simptom al civilizațiunei.

II

DESPRE PENALITĂȚILE LA ROMÂNÎ

IN TIMPUL LUI

MATEÎ BASARAB ȘI VASILE LUPU

Treîzeci de ani după asasinarea lui Mihaiu-Viteazu, care se întâmplă, după cum se știe, la începutul secolului al XVII-lea, în anul 1601, Muntenia se găseă în situațiunea cea mai desperată în care se poate află o țară deprinsă cu zile mai bune. Domniile frământate și trecătoare ale lui Șerban-Vodă, Radu-Vodă, Alexandu Iliăș-Vodă, Gavriil-Vodă și Leonte Stefan-Vodă; năvălirile Ungurilor, Turcilor, Tătarilor, cari profitau de cea mai mică ocaziune pentru a intră în țară și a o jefui; intrigile interioare ale competitorilor la tron, sleiseră cu totul puterile materiale și morale ale poporului. În anul 1632, birurile

erau așa de grele, încât toate județele de peste Olt, dejă strașnic de încercate și de sărăcite printr'o recentă invasiune a Tătarilor, se sparseră, și oamenii ce le locuiaū fugiră fie-care încotrò putù pentru a scăpà de nevoi. Năpasta căzù atuncî pe boerii orânduiți cu strângerea dărilor, Aprozii domnești le staū execuție prin case pentru a-și sili să plătească ceea-ce nu mai erà cu putință să adune de pe la contribuabili. La rândul lor, boerii se desperară. Ei ținură sfat, și, văzând că nu e alt chip de scăpare, trecură cu toții peste plaiul Vulcanului și pribegiră în Ungaria.

Printre oamenii de frunte cari părăsiră țara cu acea ocaziune erà un bărbat însemnat, Matei-Aga, feciorul lui Danciul-Vornicul, din neamul Brăncovenilor, a cărui dregătorie fusese de a adunà contribuțiunile în județul Romanați. Nu intră în cadrele restrânse ale acestui studiu să povestesc luptele întreprinse de Matei-Aga, în capul boerilor, pentru a răsturnà starea de lucruri sub care gemeà patria sa. Voi spune numai, în treacăt, că, după o serie de peripeții, ajutat de amicul său Abaza-Pașa, guvernatorul vilaietelor de la Dunăre, și susținut de voința Românilor, cari făcuseră mare sfat și socotiseră că, după cum erà țara perită și mâncată de streini, numai dânsul, prin bunătatea și înțelepciunea sa, va putea să-și aducă o îndreptare, el fù ales Domn în anul 1633, și se sui cu mare pompă pe scaunul său, în ziua de 20 Septembrie

acelaş an. Istoria îl pomeneşte subţ numele de Matei Basarab-Voevod.

Inceputurile domniei lui Matei Basarab fură din cele grele. Pe lângă rănilor şi suferinţele poporului ce avu să vindece sau să îndulcească, el trebui să se lupte şi cu intrigele câtor-vă boeri, geloşi de a-l vedeà pe tron, cari îl atacară cu ajutoare streine. El ştiù, totuşi, să facă faţă tutulor nevoilor. După ce învinse pe toţi competitorii săi, nimicî pările ce urziseră contra lui la Constantinopole şi sili pe Sultanul Amurat să-l recunoască ca pe cel mai apt de a guvernà cu bine şi de a aduce pacea şi odihna în ţară. Liniştit prin aceste succese, el întreprinse atunci o serie de reforme, de îmbunătăţiri interioare, de fundaţiuni pioase, pe cari domnia lui, relativ lungă, de 21 ani, îi permise să le execute. Şi, cu toate că avu să ţină şi crâncene răsboae, buna şi dreapta lui administraţie, prosperitatea ce răspândi pretutindenî împrejurur-i, făcură ca domnia lui să fie una din cele mai glorioase şi numele lui din cele mai iubite şi mai populare din câte au fost în România.

La aceiaşi epocă, nişte cauze aproape identice înălţară, în Moldova, pe Vasile Lupu Vornicul la domnie. Cu câţi-va ani înainte, Alexandru-Vodă umpluse ţara de funcţionari greci, cari storceaù poporul. Boerii, în fruntea cărora luptă Vasile Lupu-Vornicul, provocară o mişcare populară contra acelor streini, şi Alexandru-Vodă, care continuà a-i susţine, fù nevoit să părăsească

țara cu batjocură și să'și pearză domnia. Alege-rea boerilor se îndreptă, mai întâi, asupra lui Vasile Lupu, dar el refuză de o cam dată. Puțin în urmă însă, după efemerele domnii ale lui Miron Barnowski-Vodă și Moise Movilă-Vodă, văzând că țara ferbea în greutate și în netocmele, el se decise a primi sarcina de a aduce o îndreptare patriei sale, și, în anul 1634, un an după suirea lui Matei Basarab pe tronul Munteniei, el se așeză cu cinste pe gloriosul scaun al lui Ștefan-cel-Mare.

Domnia lui Vasile Lupu, ca și a lui Matei Basarab, fù o bine-facere. El își îndreptă silințele spre ușurarea greutăților ce apăsaū asupra poporului, înființă o mulțime de instituțiuni folositoare, și, după o domnie de 19 ani, prin harnica și îmbelșugata lui administrație, care făcea pe cronicarul Miron Costin, contimporanul lui, să zică că : « de a fost când-vă vremi fericite pentru Moldova, atunci aū fost, căci țara eră plină de aur, cu boi de negoț, cu cai, cu miere, și sărac pe acele timpuri, nu se află », el merită să fie înnumărat de istorie printre Domnii cei de frunte ce aū domnit în această țară.

Dar ceea ce face domniile lui Matei Basarab și lui Vasile Lupu interesante din punctul de vedere care ne ocupă, sunt lucrările legislative întreprinse de acești Domni, și cari formează cele mai vechi monumente de legislațiune plastică ce istoria noastră cunoasce. Se scie, în adevăr, că, înainte de Matei Basarab, legi scrise în Muntenia

n'au existat, și raporturile dintre justițiabili se regulau după străvechile principii ale dreptului roman, conservate și consfințite prin obiceiul locului. În Moldova, din contra, Alexandru-cel-Bun, în al XV-lea secol, edictase un codice basat tot pe dreptul roman, însă acel codice, cu timpul, fusese așa de stricat și de schimbat, încât nu se mai putea cunoaște, și trebuința unor noi legiuri se simțea aci tot așa de imperios ca și în Muntenia. Vasile Lupu și Matei Basarab complectară aceste lacune. Cel d'întei publică praxilele sale, în anul 1864, sub titlul de *Carte românească de învățătură de la pravilele împărătesci și de la alte județe*. Cel d'al duoilea le dete la lumină, în anul 1652, sub titlul de *Indreptarea legei cu Dumnezeu*.—Amênduoë aceste corpuri de legi avură putere până la așezarea Domnilor fanarioți în țară.

De sigur că nu mă pot opri un singur moment pentru a face măcar o scurtă analiză a coprin-sului acestor bătrâne monumente de legislațiune română. Constat numai, în treacăt, că, pe când nicăiri, în întreaga Europă civilisată, nu esistau codice scrise în accepțiunea ce suntem deprinși a dà acestuî cuvânt, ci legea, întemeiată pe obiceiuri sau pe ordonanțe domnești, variă adesea în aceiași țară după om, după oraș, sau după provincie, în micile principate române de la Dunăre, se găsiră duoî bărbați, buni și înțelepți, cari înzestrară țara lor cu un adevărat corp de legislațiune, aceiași pentru toți de-o-potrivă. Acest

lucru nu trebuie să ne surprinză, căci instituțiunile folositoare nu sunt o consecință neapărată a culturii unui popor, și istoria patriei noastre ne înfățișează și alte exemple de felul acesta. Probă înființarea primei armate regulate și naționale în România, în al XV-lea secol, sub Mircea-cel-Mare, atunci când pretutindenți în Europa forța publică eră fără organizare sistematică sau încredințată unor mâni mercenare.

Pravilele lui Mateiș Basarab și lui Vasile Lupu nu tratează numai de dreptul penal. Ele copriind regule relative și la dreptul civil, și la cel comercial, și la cel rural, și la cel administrativ, și la cel canonic. Voiș lăsă însă de-o-parte tot ce se referă la aceste deosebite materii și nu mă voiș ocupa de cât de dispozițiunile penale conținute în aceste legiuri. Din examinarea pedepselor ce ele hotărăsc pentru faptele omului și din confruntarea lor cu acele cari aveau curs în alte țări mai înaintate în civilizațiune, voiș stabili, și umanitatea legiuitorului, și echitatea represiunei, și blândetea moravurilor noastre. Voiș arătă că, proporțiionând oare-cum pedeapsa cu vina, bătrâniș noștri criminaliști, din instinct, aș fost, pentru a zice ast-fel, antemergătoriș aceluș curent puternic care sgudui finele secolului XVIII-lea și schimbă, printr'o revoluțiune roditoare, întregul sistem penal în Europa. Voiș dovedi, sper. cu modul acesta, că studiul istoriei dreptuluiș național, până acum destul de neglijat, este util din toate punctele de vedere și că ar fi timpul ca

activitatea scriitorilor noștri să se îndrepteze asupra reconstituirei trecutului nostru juridic.

Cu toate acestea, să nu ne facem iluziune. Blândețea penalităților din codicele lui Vasile Lupu și lui Matei Basarab nu este de cât relativă. Nu trebuie să uităm, în adevăr, că suntem încă în prima jumătate a secolului al XVII-lea și că lumea geme sub rătăcirile și sub excesivile rigori ale evului de mijloc. În Franția, domnește Ludovic al XIII-lea, și ilustrul său ministru Richelieu taie capetele nobililor cari au cutezat să înfrângă faimoasele sale ordonanțe asupra duelului. Germania se svârcolește în frământările resbelului de 30 de ani. Englitera, condusă de Cromwel, este pe cale a-și face marea revoluțiune. Italia, împărțită în o mulțime de mici state, oferă spectacolul unei națiuni condamnată intrigelor, crimelor și lingușirilor servile. Spania înfine, cu un secol înainte așa de puternică, merge cu pași repezi spre o decadentă care, din ce în ce, devine mai simțitoare. Nică unul din marii cugetători cari aruncară țipătul de alarmă contra relelor de cari suferea vechea societate nu se născuse încă. Ba nimic chiar nu făcea să se presimță aparițiunea vre-unuia din ei. Și popoarele, îngenuchiate sub niște legi nemilostive, acceptau, în tăcere, o stare de lucruri care li se părea naturală, căci nimeni încă nu le deschisese ochii asupra vițurilor ei.

Cer voe să mă opresc aci un moment pentru a arunca o repede privire asupra ceea ce era legislațiunea penală la acea epocă. Voi insista

mai mult asupra pedepselor uzitate în Franca, o națiune pe care, nouă, Românilor, ne place să o cităm mai adesea ca exemplu, poate chiar din cauza comunității de origină, de gusturi și de educațiune ce avem cu dânsa.

Spiritul omului este lovit de groază când se gândește la cruzimele legale întrebuințate, mai pretutindenți, pe vremile acelea, pentru a pedepsi pe un culpabil de crima ce a săvârșit sau pentru a-l face să-și mărturisească vina sau să-și arate complicită.

În primul rând, găsim ceea ce se numea *cestiunea* sau tortura. Ea era *ordinară* și *extraordinară* sau *prealabilă*. Cestiunea ordinară se uzită, ca mijloc de instrucțiune, pentru a smulge mărturisirile preveniturii. Cea extraordinară sau prealabilă se dă ca pedeapsă accesorie, care precedă supliciul condamnatului. Amândouă erau spăimântătoare.

Criminaliștii timpului înnumără, cu o fioroasă complezență, diferitele moduri de a supune pe un vinovat la cestiune. Hipolit de Marsilis, doct și venerabil jurisconsult din Bolonia, citează 14 moduri diferite pentru a dă această tortură. Sistemele cele mari obișnuite consistau în a strivi membrele corpului cu instrumente speciale sau cu fringhii; în a aplică untul de lemn, smoala sau plumbul topit pe cărnurile pacientului; în a-i surprimă cu desăvârșire somnul, berea și mâncarea. Alte-ori, casna variă după împregiurări sau după fantesia gâdelui. Ast-fel, se așeza ouă

coapte sub subțiorile acusatului; se introduceau corpuri străine, și adesea orî voluminoase, între carnea și pielea lui; i se lipiau lumânări aprinse de degete, cari se consumau în același timp cu ceara; i se vărsă pe stomac, și de la o mare înălțime, cuantități de apă, picătură cu picătură, etc.

În Franția, cestiunea se schimbă după provincii și după Parlamentele cari o ordonă.

D. Paul Lacroix, eruditul bibliofil, de la care împrumut aceste detalii, a făcut sinistrul tablou al jurisprudenței franceze în materie de tortură.

În Paris, obiceiul eră de a se dà cestiunea prin apă. Această casnă eră una din cele mai grozave și în același timp din cele mai inofensive pentru cel care o sufereă. Pacientul, căruia nu se permisesse să iă nici un aliment cu opt sau zece ore înainte, eră introdus în sala de supliciū, unde gâdele îl desbracă în pielea goală. Apoi îi legă mânele și picioarele de niște belciuge fixate în perete, ast-fel ca corpul să fie bine întins la o oare-care înălțime de la pământ, și așeză o laviță sub dânsul pentru a 'i susține mijlocul. După aceasta, îi introduceă o pâlnie în gură, îi strângea cu mâna nările, pentru a 'l sili să înghiță, și îi vărsă încet patru urcioare de apă, adică nouă litruri de pe atunci, cari corespund cu aproape zece kilograme de azi, pentru cestiunea ordinară, și o porțiune îndoită pentru cea extra-ordinară. După terminarea acestei operațiuni, acusatul eră lungit pe o saltea și așezat lângă foc pentru a se încălzi și a-și recăpăta puterile.

Une-orî, tot în Paris, se întrebuița ceea ce se numea *brodequinii* pentru a se dà cestiunea. Acezt gen de tortură consistà în a încongiură picioarele pacientului cu tarî scândurele și a le legà pe d'asupra cu sforî solide. Pe urmă, se introduceaũ pene de lemn între sforî și scândurele și se băteaũ cu ciocanul. Pentru cestiunea ordinară, se puneaũ patru pene; pentru cea extraordinară opt. Rare orî se întâmplà, în acest din urmă cas, ca oasele picioarelor să nu plesnească și măduva să nu easă din ele.

Alte orî, *brodequinii* consistaũ în niște ciorapi de pergament, cari intraũ cu înlesnire în picioare când eraũ uzî, însă, îndată ce se apropiaũ de foc, uscându-se, se strângeaũ și provocaũ niște dureri nesuferite.

În Britania, pentru a fi supus la cestiune, acusatul erà despuiat, legat pe un scaun de fer și apropiat cu încetul de un foc mare până când pielea începeà să i se prăjească.

În Normandia, cestiunea se dà strivindu-se cu un clește degetul cel mare al pacientului pentru cestiunea ordinară, și ambele degete mari pentru cea extra-ordinară.

La Autun, ea se dà în chipul următor: Criminalul erà legat pe o masă, în fața unui foc viu. I se puneà în picioare niște cisme de piele spongioasă, apoi se vârsà peste ele o cantitate de apă ferbinte. Apa, pătrunzând prin cisme, descompunea, arzându-le, cărnurile, une-orî chiar oasele victimei supuse acestei spăimântătoare casne.

La Orleans, pentru cestiunea ordinară, se lega la spate mânele pacientului, pe jumătate gol, și se introducea, între mâni și legături, o cruce de fer, de care era prinsă o frânghie, comunicând cu un scripăt înfipt în tavan. Pacientul, căruia se atârname de picioare o greutate de 180 libre, adică 87 kilograme și jumătate, era apoi ridicat în aer și lăsat un oare-care timp în acea pozițiune. Pentru cestiunea extra-ordinară, care luă și numele de *estrapadă*, pacientul, atârnat după modul mai sus descris, însă având legată de picioare o greutate de 250 libre, era înălțat până în tavan. Pe urmă, îl lăsa de o dată să cază până aproape de nivelul pământului, fără însă a atinge de jos. Această operațiune, repetată de câte-va ori, nu lipsea nici odată de a îi dislocă brațele și picioarele.

La Avignon, cestiunea ordinară consista în a spânzura de mâni pe acusat, care avea niște grele ghiulele legate de picioare, și a lăsa astfel atârnat un timp oare-care. Cestiunea extra-ordinară era mai teribilă. Acusatul era spânzurat de mâni și de picioare în linie orizontală, prin mijlocul unor tari belciuge înfipte în perete. I se așeză, după aceasta, sub șira spinărei, un par ascuțit, pe vârful căruia corpul găsea un reazăm. Un medic asistă la acest supliciū, pipăind pulsul și arterele temporale ale acusatului, pentru a vedea momentul când el nu mai va fi în stare de a suferi durerea. Acel moment sosit, acusatul era deslegat și reînsuflețit prin frecări calde.

I se administrau fortifiante; însă, îndată ce 'și venea în fire și reluă puține puteri, eră de isnoavă supus cestiunei, care se prelungea în curs de șese ore.

După cestiune, veneau pedepsele propriu zise, cari erau și ele îngrozitoare.

Invățatul criminalist al evului de mijloc, Josse Damhoudère, înnumără trei-spre-zece pedepse, și anume: focul—spada—furca—spânzurătoarea—târătura—groapa—roata—țeapa—tăierea urechilor—biciuirea—expozițiunea—desmembrarea și deschiolarea oaselor.

— Când un criminal eră condamnat să fie ars, se ridică, în locul destinat pentru executarea hotărârei, un drug, pe lângă care se grămădeau lemne, pae și uscături de tot felul până la înălțimea staturii unui om. Imprejurul drugului central, eră menagiat un mic spațiu. Asemenea se menagia și o cărare care conducea la dânsul. Condamnatul, gol sau îmbrăcat într'o cămașe muiată în pucioasă, eră legat de acel drug, cu lanțuri sau cu simple ștreanguri. Pe urmă, se astupă cu pae cărarea care servise a dà acces înăuntru și se puneă foc paelor. Condamnatul murea ast-fel în mijlocul celor mai cumplite dureri. Câte o-dată, hotărârea dispunea ca condamnatul să fie ars după ce va fi fost mai întâiu sugrumat. Și, de multe ori, gâdele, pentru a scurtă supliciul, dà moartea pacientului înțepându-l în inimă, printre flăcări, cu o suliță de fer pregătită mai d'inainte spre acest sfârșit.

Această pedeapsă se aplică mai cu seamă acelor care erau acuşați că au turburat ordinea socială, precum erau ereticii. Falșificatorii de monedă, cari și dânșii erau supuși pedepsei focului, nu se ardeau, ci se aruncau într'un cazan plin cu unt-de-lemn ferbinte sau cu apă feartă în clo-cote. In categoria focului mai intrau și niște pedepse accesorii pedepsei principale, cum, de exemplu, arderea pe un foc de pucioasă a mânilor paricizilor și regicizilor înainte de a-i duce la supliciul care trebuia să le termine viața. In aceeași categorie mai intră și pedeapsa *lighianului aprins*, care se puneă sub ochii unor condamnați pentru a li îi arde.

Pedeapsa spadei sau a tăerei capului era la început aplicată mai tutulor crimelor. Mai în urmă însă, ea deveni privilegiul nobilei, care o suferea fără a se plânge. Condamnatul era așezat pe o estradă sau eșafod, cu ochii liberi sau legați, după voință, șiși puneă capul pe un tăetor. Gâdele, înarmat cu o spadă lungă, care se mânuiă cu amândouă mânilor, îi dă o lovitură care, în genere, despărția capul de trunchi. Câte odată însă se întâmplă ca spada să se rupă sau ca executorul să nu înnemerească bine și să fie nevoit a reincepe. S'au văzut cazuri când el și-a repetat până de un-spre-zece ori lovitură înainte de a reuși să taie capul condamnatului. In unele țări, de esemplu in Englitera, spada era înlocuită prin topor.

Pedeapsa furcei și a spânzurătoarei era unul din

suplicierile cele mai obișnuite în Franția. Fie-care oraș, sau chiar orașel, avea un loc destinat pentru asemenea execuțiuni. Spânzurătoarea sau *furcile patibulare*, după cum se mai numea, se compunea din stâlpi de piatră, dispuși ast-fel ca să formeze un pătrat și uniți între dânșii, în partea lor superioară, prin traverse de lemn, de cari se agățaū corpurile supliciaților. În mijlocul pătratu-lui format de acei stâlpi era săpată o gaură profundă, în care se aruncaū, în ordinar, corpu-rile esecutaților pentru a putrezii acolo. Une-orii însă cadavrele rămăneauă agățate pe furci, luni, chiar ani întregi. De multe orii se întâmplă ca condamnatul să fie spânzurat în acele locuri chiar după ce încetase de a mai trăi. Ast-fel se urmă, de esemplu, cu rămășițele regicizilor.

Pedeapsa târătorei consistă în a târi pe con-demnat, ca o agravațiune infamantă a osândeii sale, legat pe o scară de lemn până în locul unde el trebuie să fie spânzurat.

Pedeapsa roatei consistă în espunerea corpului pacientului legat împrejurul unei roate care se învârte în sens orizontal. Înainte de a fi legați pe roată, condamnații la acest supliciu, mai ales asasinii și tâlharii de drumuri, erau întinși pe o cruce de lemn în formă de X, făcută din grinzi puternice, având câte două creștături profunde la fie-care ramură pe care un membru al con-demnatului trebuie să se așeze. Gâdele, înarmat cu un drug de fer, se apropie și dă câte două loviturii fie-cărui membru, drept d'asupra creștă-

turei practicate în ramura crucei. Cu chipul acesta, mânele și picioarele victimei erau frânte în câte două locuri. După aceasta, gâdele mai dà două lovituri pe pieptul pacientului, care încetă de a trăi. Apoi îl legă pe roată și îl lăsă un timp oare-care acolo pentru ca publicul să'l poată vedea.

Pedeapsa țepeii fusese moștenită de evul de mijloc de la Romani, cari, în timpul lui Nerone, o întrebuințau contra creștinilor. Ea consistă în a înțepă pe nefericitul condamnat într'o țeapă solidă fixată în pământ și a'l lăsă să moară acolo în mijlocul celor mai nespuse chinuri.

Pedeapsa biciului se dà în două feluri. Condamnatul primea, în interiorul închisorei și din partea paznicului, un număr oare-care de bice: eră o simplă pedeapsă corecțională. Ea devenea infamantă când condamnatul eră condus, prin răspântii, desbrăcat până la mijloc, și suferea biciuirea din mâna gâdelui, în fața mulțimei adunată ca să'l privească.

Pedeapsa expozițiunei consistă în expunerea condamnatului, cu gâtul și cu mânele prinse în carcanе, pe un turn rotund și mobil, care se învârte și presintă în toate părțile figura condamnatului. D'asupra eră lipită o tăblie, pe care erau scrise numele făptuitorului și faptul ce comisese.

Pedeapsa desmembrărei și a deschiolărei oaselor, cea mai îngrozitoare, eră rezervată pentru regicizi, considerați că au comis crima cea mai atroce. Înainte de a fi supus acestei osânde, con-

demnatul primea câte-va casne prealabile. Ast-fel, i se ardea mâna dreaptă pe un foc de pucioasă; i se rupea cărnurile de la brațe, de la picioare și de la pept cu un clește roșit în foc; i se vërsa pe rănilor de curënd deschise unt-de-lemn fert, smoală, ceară și plumb, topite la o laltă. După aceasta, începea supliciu deschiolărei. Se aduceau patru cai puternici, înhămați ca pentru a trage luntrile pe țarmul unei ape. Condemnatul era tare legat de brațe până la înălțimea coatelor, și de picioare până la a genunchilor, și legăturile fie-căruî membru se innodau după crucea hamului unui cal. Apoi caii începeau să tragă, mai întâiu cu încetul și apoi, când pacientele aruncă țipetele de durere, cu toții de o dată. Membrele se desarticulau. Fie-care cal smulgea câte o bucată. Rămășițele nefericitului supliciat erau, în urmă, adunate și aruncate, palpitând încă, pe un rug aprins ca să se consume, și cenușa lor să fie risipită în vânt, sau erau atârinate de o spânzurătoare, pentru ca obștea să le poată vedea.

Afară de aceste pedepse, mai erau altele mai mult sau mai puțin teribile, usitate în diferite țări și timpuri. Spațiu nu mi permite să le examinez în detaliu. Voiu cită numai, în treacăt, supliciu răstignirei, aplicat Evreilor; al împuşcării, rezervat pentru militari; al gădilătorei, care provocă moartea în urma unor senzațiuni inestimabile; al jupuirei și al înneacăciunei, adesea-ori întrebuințate în Franța.

Dar să ne întoarcem privirile de la acest în-
tristător spectacol al răutăței omenești! Să eșim
din acest cafernaum al represiunii, pe pragul
căruia, ca pe al infernului descris de Dante, părea
că e scris: «Părăsiți orî-ce speranță, voi cari ați
căzut în vină!» Să ne odihnim vederile pe o pri-
veliște mai puțin înfricoșătoare! Studiul sistemu-
lui nostru penal din acele timpuri ne va dovedi
că legea nu eră pretutindenî tot așa de nemi-
lostivă.

Ceea ce isbește atențiunea, când compară
cinevâ pravilele lui Mathei Basarab cu ale lui
Vasile Lupu, este perfecta similitudine ce există
între ele din punctul de vedere represiv. Nu nu-
mai pedepsele sunt aceleași pentru aceiași na-
tură de fapte, dar încă și redacțiunea textului
legei nu diferă întru nimic una de alta. Ar zice
cine-vă că aceiași inteligență a legiferat pentru
ambele Principate. Asemănarea se poate lesne
explică prin faptul că un codice a fost copiat
de pe cel-lalt. Totuși, lucrul nu rămâne mai pu-
țin curios, mai ales când ne gândim la vrajba
și la disensiunile ce au existat între Domnul
Muntean și cel Moldovean, și când, nicăieri, în
ante-propunerile cari precedă lucrările lor, nu
vedem spuindu-se că unul a luat opera celui-lalt
drept model. Deosebiri ce există între aceste
două corpuri de legislațiune penală consistă nu-
mai în distribuțiunea materiei și ordinea în care
să așezat în ele fie-care categorie de fapte și

de pedepse. Ast-fel, de exemplu, pravilele lui Vasile Lupu încep seria crimelor cu furtişagul, pe când ale lui Mathei Basarab o încep cu agenţii provocatori şi cu acei cari insultă şi maltratează pe funcţionarii publici. Nu mă voi ţine de nici una din aceste împărţeli.

Ceea ce isbeşte încă atenţiunea, când examinăm aceste legiuri, este excesiva facultate acordată judecătorului de a aplica, în o mulţime de casuri, pedeapsa ce va găsi de cuviinţă. Şi notaţi că această facultate nu eră mărginită, ca în legile noastre moderne, la minimum sau la maximum dintr'o pedeapsă d'inainte prevăzută de legiutor, ci eră cu totul absolută. Ast-fel, judecătorul putea, de câte-orî determinarea pedepsei eră lăsată la apreciaţiunea lui, să dea pentru culpele ce i se defereaū, sau cea mai gravă din pedepse, adică moartea, sau cea mai uşoară din ele, adică amenda.

Înţelegeţi cât de mare eră puterea unor oameni îmbrăcaţi cu asemenea atribuţiuni şi cât de însemnată ar fi trebuit să le fie înţelepciunea şi moderaţiunea. Ar fi fost, de sigur, de un mare interes pentru noi să cunoaştem mai de aproape cum se distribuia justiţia, cum şi cine erau judecătorii pe acele vremuri. Din nenorocire, documentele ne lipsesc în această privinţă. Ar fi fost asemenea de o mare importanţă pentru istoria dreptului nostru naţional ca un magistrat sau un om de legi de pe atunci să ne fi trans-

mis procedura urmată în judecarea pricinelor, cum se instruiaŭ afacerile criminale, ce fel se dă tortura, în ce consistă această tortură, căci pravilele lui Vasile Lupu și lui Mathei Basarab nu se explică categoric asupra acestui punct. Ele lasă a se vedeă că casna există pentru inculpați, însă nu hotărăsc când și în ce mod trebuie să li se aplice. Cu toate acestea, judecând de pe dulceața relativă a pedepselor propriu zise, putem afirmă că ea nu eră așa de îngrozitoare, nici nu se aplică cu acel rafinament de savantă cruzime ce am constatat la cele-l'alte state ale lumii civilizate. Ea se reduceă, probabil, la bătăi sau la alte mijloace de constrângere rudimentare, întrebuintate încă, din nenorocire, de unii din primarii noștri contemporani.

Sosesc acum la cercetarea penalităților prevăzute în condicile lui Mathei Basarab și lui Vasile Lupu.

Știința penală modernă consideră din trei puncte de privire faptele omului, cari pot da naștere la o represiune. În alți termeni, ea găsește că ne putem face în trei feluri culpabili: față cu Statul, față cu persoana și față cu averea particularilor. Intre crimele și delictele contra Statului intră și acele săvârșite contra funcționarilor și agenților lui, falșificările de monetă, în fine tot ce e relativ la interesul public. Crimele și delictele contra persoanei sunt făcute în scop de a lovi viața, onoarea, bunele moravuri ale unui om. În fine, în seria crimelor și delictelor contra averei, in-

tră furtişagul, tâlhăria, tot ce se atinge de munca și de proprietatea aproapelui.

Aceste principii sunt recunoscute de pravilele lui Matei Basarab și lui Vasile Lupu, și pedepse sunt hotărâte contra acelor care nesocoteau aceste lucruri respectabile.

Judecătorii, solii, oamenii domnești, într'un cuvânt, funcționarii publici, erau așa de protegiați prin caracterul misiunii lor, încât atingerile ce li se aduceau, în eserițiul funcțiunii lor, erau considerate ca crime de les-majestate și pedepsite în consecință. Aceia chiar cari se sfătuiseră să ucigă pe niște asemenea funcționari, cu toate că nu apucaseră să și pună planul în esecutare, erau osândiți la decapitare. Cu toate acestea, în schimb, se cerea de la funcționarii publici o purtare fără cusur, și nu se aplică nici o penalitate acelor cari îi maltratau, sau chiar îi ucideau atunci când dênșii voiau să comită vre-o nedreptate.

Crima de falsificare de monetă, dacă se săvârșea într'un oraș mare, era și dênsa asimilată cu cea de les-majestate. Culpabilul era deci condamnat la tăierea capului; apoi corpul i se ardea și bunurile îi erau confiscate. Dacă falsificarea se urmă într'un târgușor, în vedere că pericolul nu era așa de mare, fiind-că calpuzanul nu avusese posibilitatea să pună în circulațiune o prea însemnată cantitate din moneta fabricată de dânsul, pedeapsa era mai ușoară. I se tăia numai capul, fără a i se arde corpul sau a i se

confiscă averea. Cu această ultimă pedeapsă se osândeà și funcționarul public care, cu rea credință, favorisă circulațiunea banilor răi, precum și particularul care, știind, nu denunță justiției locul unde se făcea monetă falsă sau care o primea pentru a o împrăști în public.

Omuciderea se pedepseà cu moartea. Părintuciderea, considerată ca crima cea mai atroce, atrăgeà după dânsa cea mai grea din pedepse. Ast-fel, osânditul pentru un asemenea fapt avea mai ântèiù mâna dreaptă tăiată; apoi erà târât de coada unui cal până în locul supliciului și acolo erà tăiat șuvițe. Otrăvitorul asemenea avea o pedeapsă mai gravă de cât ucigașul ordinar. Crima lui se resfrângeà și asupra copiilor lui, cari rămâneau fără nici o cinste și rușinați în fața tuturilor. Cât despre acela care îi procurase otrava, soarta lui erà lăsată la voia judecătorului.

Cu tot respectul ce bătrâni criminaliști profesază, în opera lor, pentru viața umană și cu toată severitatea cu cari lovesc pe acei cari se atingeau de dânsa, ei prevăd, totuși, o mulțime de casuri în cari cine-va putea să o ridice fără nici o răspundere. Ast-fel, bărbatul care își prindea femeea în flagrant delict de adulteriu avea drept să o omoare, fără vină. Tatăl care își găsea fata curvind o putea ucide, d'impreună cu complicele ei, fără frică de certare. Mai mult de cât atât, el putea ucide și pe femeia curvarului, și avea voe ași delega dreptul și fiului său. Fata care erà siluită de tatăl-său sau de fratele-său vol-

nică eră să le ridice viața. Soțul, soției căruia se făcuse vre-o răutate, o putea spăla în sângele insultătorului. Omul care prindea pe vre-un fur asupra faptului, dacă nu cunoștea cine este, sau dacă se împotrivea, și dacă obiectul furat valoră mai mult de doi galbeni, avea ertare săl uciză. Asemenea și acela care eră insultat de un om înarmat chiar printr'o simplă palmă, etc.

Lovirile și rănirile din cari se pricinuea moartea erau pedepsite întocmai ca omuciderea. Cu toate acestea, dacă pacientul nu se căutase, după cum se cuvine, sau dacă recursese la descântece pentru a'și recăpăta sănătatea, sau dacă luase medicamente supărătoare, care îi agravaseră răul, moartea lui nu eră considerată ca provenind din loviri sau răniri ce primise. Avisul medicilor avea o mare însemnătate în asemenea căsuri și eră de crezut de preferință martorilor. Când se întâmplă însă ca mai mulți medici, cari examinaseră pe bolnav, să fie de o părere deosebită, se luă în vedere dacă membrul eră sau nu organ esențial al vieții. În primul caz, se credea medicii cari susținuseră afirmativa; în cel d'al doilea, cei-lalți.

Insulte erau de două feluri: mari și mici. Ele erau mari când se adresa Domnului țarei sau unor înalte persoane bisericești. Mai erau încă considerate ca insulte mari faptele de a fi tăiat unui om barba, acest semn al virilității, ținut în așa mare respect la popoarele din Orient; de a' fi adresat injurii într'o biserică, în-

tr'un târg, într'un loc de cinste, saŭ în propria lui casă; de a'l fi bătut la sânge, etc. Cele-l-alte erau socotite ca mici, chiar când se produceau prin aplicarea de palme saŭ prin bătăi, cari însă nu scosese ră sânge. Judecătorul avea un drept absolut de apreciație în reprimarea insultelor și lovea pe culpabil după cum credea de cuviință. Cu toate acestea, când era vorba de insultă adusă Domnului țarei, el era dator să întrebe pe Suveranul său ce pedeapsă se cuvine insultătorului și trebuie să aplice pe aceea care i se indicase. Mai era încă un fel de insulte, acele cari se făceau prin scrisori. Ele erau privite ca mai grave și se pedepseau cu mai multă severitate. Judecătorul pronunța dar ocna, saŭ confiscarea averei, saŭ isgonirea culpabilului din locul său, saŭ plimbarea lui pe ulițe cu necinste. În unele cazuri, el pronunța chiar moartea, dacă faptele imputate prin scrisoare, de ar fi fost în adevăr comise, ar fi expus pe acela căruia erau atribuite la pedeapsa cu moarte. Aceleași pedepse se aplicau și acelor cari povățueau trimiterea unor asemenea scrisori, saŭ cari puneau să le scrie.

Dar partea însemnată a acestor legiuri penale este aceea care se ocupă de bunele moravuri. În acele timpuri depărtate, cu obiceiuri patriarhale, în care omul trăea în casă, în mijlocul familiei sale, necunoscând luxul, nici tapiagiul existenței moderne, temându-se sinceramente de păcat, era natural ca pornirile contra a tot

ce i se părea permis în domeniul moralei să-i facă impresiune și să-i inspire oroare. Legislațiunea trebuie să reflecteze și dânsa aceste sentimente respândite în popor, și, deci, pedepsele ce prescrieă contra acelor ce revoltau pudoarea publică erau cumplite. Părintele care negocia cinstea fetei sale se osândeă la ocnă. Afară de aceasta, i se confiscau bunurile și i se ridică puterea părintească. Mama care cădeă în aceeași crimă se pedepseă cu tăierea nasului. Bărbatul, care își prostituieă soția se condamnă la moarte. Judecătorul eră totuși autorizat să substituie, după împrejurări, acestei pedepse alta care i se părea de cuviință. Une-orî, el pronunță gonirea unor asemenea bărbați din locul lor; alte-orî, spre semn de necinste, ordonă să-i plimbe pe uliți, în pielea goală, călare pe măgari, cu fața întoarsă spre coada măgarului, pe când femeea lor conduceă măgarul de dârlog. Incestul, când se urmă între ascendenți și descendenți, se pedepseă cu moartea. Când se urmă între rude mai depărtate, se pedepseă după voea judecătorului. Cu toate acestea, în asemenea cazuri, femeea se bucură de mai multă indulgență, ca fiind mai proastă, zice textul legei. În acelaș mod se pedepseă și bigamia.

În privința atentatelor contra pudoarei urmate cu violență, se aveă în vedere diferite împrejurări, după cari se orânduieă penalitatea făptuitorului. Ast-fel, vârsta pacientei, starea ei civilă, calitatea ei de mireană sau de față bise-

ricească, pozițiunea socială a siluitorului, erau atâtea considerațiuni cari făceau să varieze pedeapsa. Dacă siluirea se săvârșiă asupra unei fete de două-spre-zece ani, prin întrebuintare de violențe mari, adică cu mână armată, pedeapsa la care se espunea culpabilul era moartea. Când violențele nu erau mari, judecătorul osândeă după cum găseă de cuviință. Dacă fata era în etate de a fi măritată, siluitorul, de era bogat, își perdeă jumătate din avere; de era sărac, era bătut și gonit din locul său. Dacă victima era femeie văduvă, necinstea ce suferise se pedepsea în bani. Dacă era călugăriță sau mireană, așteptând într'o monastire timpul călugăriei, crima se pedepsea cu moartea. Dacă faptul se săvârșea de un rob asupra fetei stăpânului său, pedeapsa ce i se da era arderea. Dacă se săvârșea de un obraz bisericesc, judecătorul îi aplică închisoarea într'o monastire pe timpul cât găseă de cuviință. Cât despre răpitori, ei se pedepseau cu moartea, fără distincțiune de persoana răpită.

Ideile religioase ale timpului daseră naștere la aspre penalități și pentru împreunările contra naturei. Amestecarea sângelui cu un dobitoc espunea pe culpabil la pedeapsa decapitărei și, după moarte, corpul lui era ars împreună cu al dobitocului. Sodomia, adică unirea bărbatului cu parte bărbătească, se osândeă în acelaș fel. Sodomlenii perdeau încă dreptul de a dispune de averea lor prin testament, și judecătorul n'aveă drept să le reducă nici-odată pedeapsa.

Înainte de judecată, ei erau afurisiți de biserică. Femeile cari se frecau împreună pentru a-și satisface poftele erau asemenea pedepsite cu moartea.

Dar una din pedepsele cele mai teribile, tot în domeniul bunelor moravuri, era aceea rezervată pentru dascălița sașă femeia căreia se încredințată o fată pentru a o învăța carte sașă o meserie și care o prostituă. I se vărsă plumb topit pe gură pentru ca, zice textul pravilei, «să îi intre pe grumaji la inimă, căci prin aceste membre au eșit relele povețe cari au secăt inima părinților». Se pedepsea cu severitate, și după voea judecătorului, și proxenetul care ținea mueri în casă pentru a le speculă și acela care, cu bună știință, îi închiria casa spre acest sfârșit. După împrejurări, asemenea oameni erau sași omorâți, sași trămiși la ocnă, sași goniți din locul lor, sași plimbați pe uliță și bătuți la piele.

După cum persoana particularilor era îngădită și protejată prin aspre penalități, tot asemenea era și averea lor. În prima linie, găsim ceea-ce numim luările printr'ascuns, cari sunt cea mai directă manifestațiune a omului contra proprietății altuia. Ele erau de două feluri : mari și mici. Furturile mari aveau de obicei un lucru de o valoare însemnată. Erau considerate ca atari furturile cari se comiteau în prejudiciul unui om de mare cinste, sași se urmau prin spargere, prin escaladă, prin chei potrivite, sași se săvârșiau de niște oameni deprinși cu nisce aseme-

nea delictelor. Furturile mici erau acele cari nu intruneaŭ aceste condițiuni. Autorul furtului era răspunzător în două feluri: cu averea sa, pentru reparațiunea pagubei; cu persoana sa, pentru esemplul celorlalți. Păgubașul, cu știrea justiției, putea face perchișițiune pe la toți pe câți îi bănuia că au comis furtul de care suferise, afară totuși dacă bănuitul era om de o onorabilitate cunoscută.

Ca pedeapsă propriu zisă, furtul mare se pedepsea în genere cu spânzurătoarea. În caz de efracțiune, de escaladă, de chei potrivite, să făcea următoarea distincțiune: dacă faptul se săvârșea zioa de un om de bună condițiune, autorul era isgonit pentru câtă-va vreme din locul său; dacă se săvârșea, tot zioa, de un om de rând, acesta se pedepsea cu bătaia și cu ocna pe timp mărginit. Pedeapsa omului de bună condițiune era isgonirea din locul său pentru tot-d'a-una, dacă comitea furtul noaptea, și a omului de rând bătaia și ocna pe viață, dacă l' comitea în aceleași condițiuni.

Fără îndoială că nu pot intra în esaminarea numeroaselor cazuri de furt prevăzute în pravi-lele lui Matei Basarab și lui Vasile Lupu. Voiu cită însă furturile de robii său de feciori ai altora cari se reprimau cu mai multă severitate. Ast-fel, dacă asemenea fapte se săvârșeau de un om de rând, acesta era osândit la spânzurătoare și târât de coada cailor până în locul supliciu-lui său. Aceiași asprime era întrebuințată și pen-

tru furturile de dobitoace, așa de facile de comis și așa de păgubitoare, în efectele lor, pentru locuitorii unor țeri agricole ca ale noastre. Răufăcătorii moderni, cari se dedau acestei industrii puțin onorabile, să afle cu spaimă pedepsele la cari se espuneaă strămoșii lor, a căror meserie caută să o continue și să o perfecționeze. Predecesorii lor ar fi fost fericiți să poată scăpa cu câte-va luni sau ani de închisoare, căci perspectiva ce îi așteptă erà teribilă. Pentru asemenea fapte ei erau duși la spânzurătoare, ba, une-orî, când întrebuintău violența, li se scoteă chiar ochii.

Cât despre furturile mici, ele se pedepseaă generalmente cu bătaia. Dacă însă culpabilul cădeă în recidivă, se însemnă la nas, ca toți să îl cunoască. Dacă repetă lucrul pentru a treia oară, i se dă moartea în furci. Asemenea se pedepseaă și acei cari furaă din biserică sau de la stăpân. Pentru prima oară, li se tăia sau li se însemnă nasul; pentru a doua oară, se trămiteă la spânzurătoare. Cu toate acestea, omul sărac care fură de mare nevoie și numai atât cât îi erà necesar pentru hrana sa, se ertă de orice vină.

Ca furî se mai pedepsiaă, țiindu-se însă socoteală de gravitatea faptului: agenții provocatori ai unor asemenea fapte; acei ce găseaă pe drum obiecte perdute și nu le înapoiaă; acei ce luaă lucruri de la case care ardeaă și nu le restituaă până a doua zi; acei ce strămutaă hota-

rele; acei ce nu înapoiaŭ banii luați cu împrumutare sau violaŭ depositul ce li se încredințase, etc.

Tălhăriile se pedepseaŭ cu spânzurătoarea.

Esistă încă o serie de fapte pentru cari se hotărăsc pedepse a căror severitate cu greu o putem pricepe în zilele noastre. Ast-fel, se pedepsea cu 30 de lovituri de toiag acela care introdusese vitele sale în ograda altuia pentru a i strică productele. Se aplicaŭ 100 toege aceluia care omorà cânele din turma altuia. Se tăia mânele aceluia care, cu rea credință, tăia pomul altuia sau vița lui roditoare, sau îi strică gardul pentru a 'și mări proprietatea etc.

Jurământul mincinos aveà o pedeapsă cumplită: se tăia limba culpabilului.

Cu aceeași strășnicie se pedepsiaŭ și dările de foc. Dacă focul se puneà la casa sau la bucatele altuia, făptuitorul se osândeà a fi el însuși ars; dacă se puneà la pădurea sau la gardul altuia, culpabilul erà bătut și i se pecetluia mânele; dacă se puneà în fine la grajdul sau la fânul altuia, i se tăia mânele cu desăvârșire.

Severitatea de multe-orî escesivă a acestor pedepse, trebuie să o spun, erà îndulcită prin o mulțime de împrejurări cari autorisaŭ pe judecător să tempereze într'un mod simțitor rigoarea legii și să respecteze regulile umanității. Aceste împrejurări erau în număr de șase-spre-zece. Ele decurgeau din lipsa de violenție sau, cum am

zice noi, în limbajul nostru modern, din lipsa de intențiune frauduloasă, din lipsa de interes, din frică, din sburdălnicie, din rea povață, din miserie, din nevoie, etc. Mânia și provocațiunea erau asemenea cause cari contribuiau la micșorarea pedepsei. Asemenea și etatea, socotită pentru copii de la 10—25 ani, pentru bătrâni de la 50—70 ani. Beția erà încă o circumstanță favorabilă pentru acusat, însă trebuie să se observe ca criminalul să nu se fi îmbătat înadins pentru a-și comite crima fără multă răspundere. În aceiași categorie mai intrau nebunia sau lipsa de întregime a minței:—obiceiul locului, când cine-va urmă după cum se obicinuiă la locul său, fără a ști că aiurea aceasta constituie o faptă pedepsită de lege;—numărul criminalilor, căci, în cas de pedeapsă cu moarte, ar fi fost aspru a se rădică viața la o mulțime de fapături omenești;—ordinul Domnului sau al superiorului său;—slăbiciunea și neputința firei, de oare-ce femeile au mai puțină judecată de cât bărbații și oamenii incuți mai puțină de cât cei instruiți;—somnul sau somnambulismul; dragostea, pasiunea, amorul;—rangul, în sensul că boerul aveà drept la oare-cari menajamente;—iscusința și deșteptăciunea criminalului, dacă mai ales el posedă vre-un meșteșug util;—schimbarea religiunei și pocăința către Dumnezeu;—surzenia și muțenia;—în fine calitatea celui ce aduceà pără, fiind-că nu erà permis rudelor să se pârască una pe alta.

După cum vedem, asprimea vechilor noastre legiuiri penale din al XVII-lea secol erà lucru de nimic pe lângă ceea ce se petreceà în alte țări. Ele aveau cel puțin avantagiul de a fi unele și aceleași pentru toți, și nu dau, ca în Francia, spectacolul anarhiceï aplicațiunii a 60 de obiceiuri locale și a 300 de legislațiuni deosebite, cari își împărțeau teritoriul acestei mari națiuni. Afară de aceasta, ce sunt penalitățile române pe lângă oarbele rigori ale legilor streine? Ce însemnează severitatea lor pe lângă sângeroasa absurditate a cestiunei, mântuitoare pentru culpabilul robust și fatală mai ales nevinovatului? Nicăiri, în aceste pravile, nu vom găsi, ca în ale altor țări, dispozițiuni cari să autorise procesele instruite contra cadavrelor saũ contra memoriei unui răposat. Nicăiri în ele nu vom găsi sfortări de imaginațiune pentru a se inventa chinuri necunoscute și a se procurà ast-fel poporului satisfacțiunea de a vedeà pe semenii săi agonisând în cele mai spăimântătoare suferințe. Și dacă, pentru o crimă, otrăvirea, infamia unei condemnațiuni se resfrângeà și asupra celor-lalți membrii ai familiei condemnatului, printr'un fel de aplicațiune legală a dogmelor păcatului original, apoi nicăiri, nici în ele, nici în deprinderile țarei, conservate de tradițiune, nu vom dà peste uzul de a se sustrage justiției, prin ordine de încarcerare emanând de la Domn saũ prin otrăvirii arbitrare, culpabiliu a căror deso-noare ar fi căzut pe o familie nobilă, și cari

în administrațiunea justiției franceze, întruniau, după cum zicea așa de bine Prévost-Paradol, cele mai odioase abuzuri de putere semnelor de neputință celor mai ridicule.

Dar ast-fel încă cum erau, ele turbură conștiința filosofului și a cugetătorului. Să mulțumim, Cerului că acele timpuri au trecut și că ne bucurăm de o legislațiune care nu mai e compatibilă cu jertfele umane oferite zeului răsbunării! Sub soarele cuceririlor spiritului modern, moravurile s'au îndulcit și prejudecățile au fost smulse din inima omului. Astăzi, penalitățile au atins pretutindenă un nivel, pe care nimeni nu cutează să 'l ridice fără teamă de les-civilisațiune. Și dacă pedeapsa cu moarte mai există la câte-va alte națiuni, să ne felicităm că am avut curajul să o ștergem din legile noastre. Printr'aceasta am fost demnii continuatori ai bătrânilor noștri criminaliști, cari, după cum am arătat, în vremile când lumea întreagă gemea sub cruzimele cele mai revoltătoare, știură să respecte miserabilele slăbiciuni ale naturei omenești, pe cât necesitățile și ideile epocii în care trăiau le permisă. Printr'aceasta încă am afirmat setea de progres și de civilisațiune de care națiunea română e animată și am dovedit că pe calea binelui știm să mergem alături chiar cu cei mai buni.

III

ORGANIZAREA JUDECĂTOREASCĂ

IN

VECHILE AȘEZĂMINTE ALE ȚĂREI

Este în deobște admis, după cum am văzut, că țările române, Muntenia și Moldova, se guvernară, la început, de rămășițele dreptului roman, introdus în Dacia prin colonizare și rămas ca moștenire în deprinderile locului. Muntenia, până în secolul al XVII-lea, n'avu codice de legi scrise. Obiceiurile pământului și orânduirile domnești înlocuiau într'insa orî-ce legislațiune.

Să rezumăm, în câte-vă cuvinte, ceea-ce am expus deja asupra vechei legislațiunii a țării, înainte de a ajunge să examinăm modul după care se dau judecățile, în trecut.

Muntenia, în privința legislațiunei, rămase mai pre jos de cât soră-sa, Moldova, care, încă din al XV-lea secol, din timpul lui Alexandru-cel-Bun, se pretinde că posedă o pravilă în regulă. Acea pravilă, dacă o fi existat în adevăr ⁽¹⁾, e, din nenorocire, cu desăvârșire percută pentru noi, căci n'a mai rămas nimic dintr'nsa. Singura afirmațiune a lui Cantemir, în descrierea Moldovei, face dovadă despre existența ei. Se crede totuși că eră bazată pe *Basilicale* și prelucrată de pe comentarul lui Balsamon, din secolul al XII-lea, asupra *Nomocanonului*.

În 1652, Matei Basarab, în Muntenia, se hotărî să inzestreze țara cu legiuirea de care avea nevoie. El puse să se publice, în tipografia domnească din Târgoviște, condica sa intitulată *Indreptarea legii cu Dumnezeu*, scrisă în limba națională și alcătuită sub privegherea Mitropolitului Ștefan. Această condică cuprinde dispozițiuni în cea mai mare parte penale, amestecate cu principii de legislațiune bisericească: de aceea, ea face încă autoritate în materie de drept canonic.

Aproape în același timp, fiind-că legile lui Alexandru-cel-Bun se stricaseră și judecățile se făceau mai mult după capriciul, Vasile Lupu, în Moldova, scoase la iveală pravila sa, reproducere aproape identică după aceea a rivalului său Matei Basarab, și care, ca și aceasta, avu o viață cu totul trecătoare.

(1) Existența ei a fost pusă în îndoială de D-nii C. Disescu și Al. Xenopolu.

Şase-zeci de ani în urmă, în adevăr, ambele legiuiri căzuseră în desuetudine. Domniî fanarioîi luaseră obiceiul să se slujească cu *Basilicalele* şi cu *Novelele*, şi, fiind-că aceste legi erau de multe ori întunecoase, cu estrasele lui Teofil Antikir-sor şi cu repertorul cunoscut sub numele de *Synopsis Basilicorum*. Aceste pravile însă nu fură nici odată traduse în româneşte şi nu constituiră nici odată un codice formal al ţarei.

Către finele secolului al XVIII-lea, în anul 1780, Alexandru Ipsilante, domnul Munteniei, îşi atrase laudele tuturilor, punând în aplicare pravila sa extrasă din *Basilicale* şi din *Manualul lui Harmenopulos*, cu cuprindere şi din multe din obiceiurile pământului.

În Moldova asemenea, însă cu mult mai târziu, în anul 1804, Alexandru Moruzi, pentru a nu se lăsa mai pe jos, însărcină pe paharnicul Toma Carra să formeze un Codice. Lucrarea luă un început de executare destul de serios, însă, moartea surprinzând pe Carra, ea nu putu să fie terminată.

Tocmai în anul 1817, sub domnia lui Scarlat Calimach, Moldova dobândi pravila de care simţea atâta trebuinţă. Ea nu fû totuşi tradusă în limba română de cât în anul 1833 de o comisiune compusă din căminarul Petrachi Asaki, preşident judecătoresc al tribunalului de Botoşani, şi din jurisconsultii statului Christian Flehtemacher şi Damaschin Bojinca. Isvoarele din cari fû trasă sunt, precum se ştie, *Basilicalele* şi *Novelele*, cu

adaose de prin diferite codice europene și mai cu seamă din cel austriac.

În același timp, Ioan Caragea, în Muntenia, substituiea condicea lui Ipsilante, care devenise neindestulătoare, condica sa întemeiată tot pe *Manualul lui Harmenopulos*, însă mult mai completă și mai sistematic rânduită.

Ambele aceste legiuri, a lui Caragea și a lui Calimach, rămaseră în vigoare până în anul 1864, când, sub domnia lui Alexandru I Cuza, se promulgă, cu puține modificări, Codicele lui Napoleon pentru amândouă Principatele române, unite într'un singur stat, România.

Dacă voim acum să ne dăm seama cine aplică aceste legi, găsim că, până în timpul lui Alexandru Ipsilante, adică până pe la sfârșitul veacului trecut, organizațiune judecătorească propriu zisă n'a existat în țările române. Domnul, tipul cel mai perfect al absolutismului, în tot ce acest cuvânt are mai covârșitor, întruneă într'insul toate puterile vii ale națiunei și dispunea de toate după placul și capriciul său. Pământul eră proprietatea lui; funcțiunile publice, câte erau, se socoteau ca varietăți ale domesticității, și cei cari le exercitau erau priviți ca slugile Domnului, care îi plăteau din avutul său, sau le hărăzeau voea de a se despăgubi din chiar slujbele ce îndeplineau; cinstea în sfârșit, rangul, viața tuturilor Românilor se aflau în mâna Domnului, care putea, fără împotrivire, să acorde sau să ridice aceste

bunuri. Tot asemenea, și dreptul de a face judecată, de a hotărî asupra prigonirilor, eră una din atribuțiunile exclusiv domnești. Ce e drept, pe acele vremuri de frământare și de nesigurranță, procesele eraū rare; dar, câte eraū, la Domn mergeaū spre a 'și luà cuvenita deslegare. O mulțime de chrisoave dintr'al XV-lea până în al XVII-lea secol, și mai încoace, unele publicate, altele aștepând încă publicitatea, aduc cea mai netăgăduită dovadă despre aceasta. Ast-fel, găsim, în acele acte, încuviințări de proceduri pregătitoare, precum cercetări prin martori, interogatorii ale părților, descinderi la fața locului, jurăminte, etc. toate ordonate de domn pentru luminarea cauzei și descoperirea adevărului. Lucrarea se făcea, în genere, în fața unui delegat special, care eră dator să înfățișeze raport despre cele ce constatase. Raportul se citea în Divan, căci Domnul, pentru a dà mai multă autoritate judecăților ce făcea, se înconjură de boerii de frunte ai țarei, când îndeplinea rolul de judecător, ca în toate ocasiunile cele mari. Cu toate acestea, boerii n'aveaū nici o înriurire asupra decisiunei. Dreptul lor se mărginea numai în a înfățișa părerea lor cu smerenie, și Domnu ținea saū nu socoteală de dânsa, după cum găsea cu cale, ast-fel că hotărârea, în definitiv, tot de dânsul se dà, după bunul lui plac. În afacerile criminale, el hotărâ pedeapsa și lovea cu moarte pentru o vină, o greșeală, o bănuială saū un simplu capriciū. În genere, când se pronunțaū

asemenea osânde, și dacă învinuitul erà om de o oare-oare însemnătate, Domnul simulà o judecată, pentru a acoperi, prin aparența legalității, nelegiuirile ce săvârșeà. Adese ori însă, când patima îl orbeà sau când n'aveà vreme de pierdut, el trecea peste Divan și pronunță direct moartea.

E trist să ne gândim că cei mai mari și mai iluștri Domni, cu cari se mândrește istoria națională, nu s'au putut feri d'a cădea în acest păcat!

Pricinile civile mici, urmate între țaranii sau orășeni, precum și vinile de puțină însemnătate, Domnul, nevând timp, le lăsa în grija ocârmuitorilor, Vornicilor, în Moldova, și Pârcălabilor în Muntenia, cari, la început, erau ceea ce, mai târziu, deveniră Ispravnicii.

Alexandru Ipsilante aruncâ cel d'întâi temeliile unei organizațiuni judecătorești. Lucru de mirare! acest Domn, dintre cei trei-zeci și patru de fanarioți cari, numai în Muntenia, ocupară tronul în decurs de mai bine de un secol, guvernâ, în prima lui domnie de șapte ani, cu o blândețe relativă și creâ mai multe așezăminte folositoare. Cauza e, pe de o parte, că, trăgându-se dintr'o familie țarigrădeană distinsă, a lui Aga Ion, el primise o educație îngrijită; iar pe de alta, că domnia nu'l costase mari sacrificii și, prin urmare, nu erà nevoit, ca predecesorii și urmașii lui, să stoarcă poporul pentru a se des-

păgubi. Se știe, în adevăr, că, după tratatul de pace de la Kuciuk-Kainardji, în 1774, boerii din București încercaseră să recapete vechiul lor drept de a alege pe Domn; însă neînțelegerile dintre dânsii îi despărțiseră în două tabere, unii propunând pe Ștefan Priscoveanu, alții pe Manole Roset. Sultanul nu voi să întărească pe nici unul din aceștia și dete domnia lui Alexandru Ipsilante, care îndeplinea funcțiunile de mare dragoman pe lângă Inalta Poartă. Ast-fel, acest favorit al norocului, care nu-și dase mare bătaie de cap pentru a dobândi însemnata demnitate ce'l ajungea, și luă rolul în serios și se hotărî să facă fericirea supușilor săi.

Unul din lucrurile de căpetenie ce'l isbiră, după ce se așeză în scaun, fù starea păcătoasă în care ajunsese justiția, mai ales în cele din urmă vremuri sub fanarioți. Legile nu mai existaū, căci ale lui Matei Basarab, după cum am spus, rămăsese răbăgate în seamă. Jaful și venalitatea se aflaū pretutindenī, și banii hotăraū singuri cui se cuvine dreptatea. «*Nici pravilele pururea într'un chip se păzeau, nici vechimea obiceiurilor nesmintită se ținea, ci când cu pravilele se stricaū obiceiurile, când iarăși cu obiceiurile se împotriveau pravilelor*». Ast-fel descrie însuși Ipsilante situațiunea găsită de dânsul în România. Drept aceea, el puse la cale alcătuirea unui corp de legi cari să îndrepteze această stare de lucruri; însă, fiind-că răul nu provenea numai din lipsa legilor, ci, mai ales, de la aceia cari le aplicaū, el fù condus

să se ocupe și de aceștia și să arunce, ast-fel, sâmburele unei adevărate organizări judecătorești.

Am văzut că, până aci, puterea judecătorească se află în mâinile Domnului, care o întrebuiță după cum găseă de cuviință. Pravila lui Alexandru Ipsilante o dete judecătorilor căroră le arată îndatoririle ce aveaū și le prescrise pedepse, în caz de abatere. Pentru afacerile civile, se creară *două departamenturi, secțiuni*, cum am zice astă-zî, fiecare cu puteri egale și neatârând unul de altul. Ele funcționaū toată săptămâna, afară de sărbători mari și zile scutite de trebî, constituiaū ceea ce numim tribunalele civile de prima instanță și eraū compuse, după cum se exprimă textul legii care le înființează, *din judecători cu știință și cu praxis*. D'asupra lor, părțile nemulțumite găseaū, ca instanță de apel, judecătoria *Velitilor boeri*, care lucră asemenea toată săptămâna, afară de Joui. Insfârșit, pe treapta cea mai de sus, prezidat de Domn în persoană, eră așezat *Divanul domnesc*, instanță supremă, care, afară de cazuri excepționale, nu judecă de cât de trei ori pe săptămână: Lunea, Miercurea și Sâmbăta. Pentru afacerile penale, un departament deosebit, *al III-lea, sau al Vinovaților*, avea competență a se pronunță asupra tuturilor crimelor și delictelor comise în țară. Pe dinaintea lui treceaū toți răufăcătorii, prinși în orașiū sau trimiși de Ispravnicî de prin județe, așteptând fie-care pedeapsa ce i se cuveneă. Acest departament căută prici-

nele toată săptămâna, afară de Sâmbăta, însă o-săndeale hotărâte de dânsul nu se puteau executa de cât după ce se aprobaă de Domn.

Mai erau două autorități îmbrăcate cu dreptul de a pedepsi, însă pentru afacerile de mică importanță reclamând judecări expeditivă: *Spătăria*, care cercetă contravențiunile și oare-cari delictes întâmplate prin mahalale și între breslele sale, precum furțișaguri, prea-curvii, bătaii și injurături urmate prin cărciumi între oamenii cei mai proști, și, *Agia* care se ocupă de tot ce se referea la buna rânduială a târgului, efinătatea, împedierea fraudelor în vânzări și alte asemenea.

Cât despre județe, Tribunale propriu zise în ele nu existaă. Tot ce Ipsilante crezù de cuviință să facă în această privință fù să alătore, pe lângă fie care Prefectură, un judecător.

Când Ispravnicul lipseă de la reședință sau era ocupat cu afacerile administrației, judecătorul expedia singur pricinile ce i se presintaă, însă, în materie civilă, numai pe cele relative la lucruri și la dări și luări, și, în materie corecțională, pe cele cari nu puteau atrage de cât pedepse ușoare după dânsele. Cele privitoare la cestioni penale mai însemnate, se trimeteau, după cum am spus, la București, pentru a se supune departamentului al III-lea. Când Ispravnicul avea vreme, judecățile se cercetaă de el, împreună cu judecătorul, amândoi adunați la un loc, cu condițiune însă ca aceasta să nu aducă vre-o zăticneală sau altă neînlesnire.

Organisarea acestor deosebite trepte judecătorești, cu competență bine determinată, constituie un însemnat progres asupra trecutului. Pravila lui Ipsilante nu se oprește aci. Ea pune regulile pentru a asigura mersul justiției, a protege pe justițiabil și a stavili relele porniri ale judecătorului; ea creează, cu chipul acesta, o adevărată disciplină judecătorească.

Cu toate că unele din măsurile ce iă spre acest sfârșit intră, mai de grabă, în domeniul procedurii, totuși, într'o vreme când procedura, în înțelesul formalist ce dăm acestui cuvânt, nu există, ele 'și găseau firește locul în sistemul care organisă responsabilitatea magistraturei. Astfel, una din trebuințele cele mai legitime pentru cel condamnat la o pedeapsă corporală sau la plata unei sume de bani este să cunoască pe ce temei și pe ce text de lege se sprijină judecata care 'l osândește. Condica lui Ipsilante impune tutulor judecătorilor, de la treapta cea mai de sus până la cea de pe urmă, nu numai să dea de față *anaforaoa*, sau hotărârea, ce au pronunțat, dar încă să o comunice părților, pentru a o apela, dacă vor găsi de cuviință, și să o treacă în condice pentru a rămâne acolo neschimbată.

Judecățile se urmau în încăperile anume destinate pentru aceasta: departamentele civile și criminale în localurile lor speciale, iară judecătoria Veliților boeri la Curtea Domnului, unde se ținea și Divanul domnesc. Orelle de lucru erau cele de dimineață, ast-fel că, până la prânz, pro-

cesele erau, în genere, terminate, și judecătorii dispuneaŭ de restul zilei până seara. Cu toate acestea, când se întâmplaŭ judecăți multe, ei lucraŭ și după namiezi, sau se adunaŭ pe la casele lor ca să chibzuească și să rezolve, cu o oră mai nainte, cestiunile rămase pendente.

În exercițiul funcțiunei lor, ei erau datorî să se poarte cu dulceață, să dea cuvintelor părților prigonitoare cea mai întinsă luare aminte, să nu se supere de îndelungatele lor explicări, să evite a manifesta vre-un simțimânt de pizmă sau de vrășmășie, să nu offenseze pe nimeni cu vorbe insultătoare. Ei trebuiaŭ asemenea să păzească cea mai strictă orândueală, n'aveaŭ voe să intrerupă, să facă glume în ședință sau să calce demnitatea locului trăgând din ciubuce și alte asemenea. Hotărârea ce daŭ trebuia să fie rezultatul unei adânci și mature chibzuințe, fie-care fiind absolut stăpân pe opiniunea sa și neavând vre-unul dreptul de a se socoti mai mare de cât cei-l'alți asupra judecăților. Libertatea ce li se asigura în această privință era nemărginită, căci li se prescria formal să asculte numai de lege și de nimic alt, nici chiar de porunca Domnului, când aveaŭ să judece. Numai când legea era obscură și întâmpinaŭ îndoială, ei aveaŭ drept să ceară de la Domn deslegare, însă, chiar atunci, puteaŭ să considere răspunsurile ce primeaŭ ca niște simple povețe și nu erau legați prin ele. Instanțele de apel trebuiaŭ să respecte convingerea judecătorilor inferiori, și, chiar când nu le

impărtășeau opiniunile și le stricău judecățile, oprit le eră să'i cheme la bara lor pentru a le cere explicări, sau să'i necinstească în vre un chip oare-care. Domnul singur, când constată că judecătorii de ori-ce treaptă, hotărâseră cu părtinire și afară din lege, sau luaseră mită, sau ascultaseră de hatâr, ori de alte considerațiuni, eră în drept să'i infrunte, să'i publice, să'i gonească și să'i lovească după vina lor.

În privința prevaricațiunilor, pravila lui Ipsilante e nemilostivă. Ea pune, în fie-care moment, în vederea judecătorului să'și păzească mâinile curate de ispită, să nu asculte nici de prieteșug, nici de rudenie, nici de frică, să nu se plece în nici un chip rugămintelor sau îndemnurilor, să fugă, într'un cuvânt, de strâmbătate, căci cei ce se vor dovedi păcătuind ast-fel în fața lui Dumnezeu și a pravilelor cu foarte grele pedepse se vor pildui. Aceste dispozițiuni erau învederat trebuincioase într'un timp când veninul corupțiunei, infiltrat în toate clasele societăței prin exemplele venite de sus, stricase caracterele. Din nenorocire, ele rămaseră, cum am zice, slovă neagră pe hârtie albă, și slujiră numai a împodobii, ca niște platonice declarațiuni de principiu, opera legislativă a lui Ipsilante, dovedind ast-fel bunele lui intențiuni. În practică însă, ele nu'și găsiră nici odată aplicațiunea, și judecățile urmară a se da tot așa de strâmbe și de influențate ca mai nainte.

După cum vedem, condica lui Ipsilante, prin măsurile înțelepte ce crezù de cuviință să adopte pentru a asigura nepărtinirea și independența justiției, aduse însemnate servicii țării și merită laudă și recunoștință. Pentru epoca în care fù scoasă la lumină, ea constitue tot ce se putea închipui mai nemerit și mai folositor; și, dacă nu dete îndată toate roadele ce se așteptau de la dânsa, pricina e că o mulțime de forțe se uniră la o laltă pentru a'i zădărnici efectele. Sămânța aruncată de dânsa nu se perdù totuși; ea supraviețui preschimbărilor; Caragea o culese și o răsădi în condica sa, și Regulamentul Organic altoi pe dânsa întreg sistemul său de organizare judecătorească.

Alexandru Ipsilante puse, după cum se știe, legea sa în lucrare în al șaselea an al primei sale domnii, care nu ținù în tot decât șapte ani și patru luni. Scurtul timp ce'i rămase, prin urmare, pentru a'i supraveghea stricta aplicare nu puțin contribuì a o paraliză. Apoi, relele deprinderi ce 'și propusese să stârpească, și cari constituiaù o putere de îndărătnicie considerabilă, și, mai presus de toate, împrejurările grozave, prin cari treceà țara, făcură ca opera meritoasă a celui mai demn de respectul Românilor dintre fanarioți să rămână nepăzită în multe din dispozițiunile ei cele mai importante.

Ipsilante fù destituit, după cum se știe, fără cauză. Nicolae Caragea și Mihail Șuțu, care'i urmară, trecură pe tron cu repeziciunea fulgerului.

Nicolae Mavrogheni spăimântă Bucureștii prin escentricitățile și prin răpirile sale. El răspunde boerilor, cari 'l rugău să aibă milă de soarta acestei țări, că Dumnezeu însu-și n'avea milă de dânsa, de vreme ce'l trămisese Domn peste ea. Insfârșit, revolta lui Pazvantoglu, pașa Vidinului, contra Padișahului, în 1796, în cursul domniei a doua a lui Alexandru Ipsilante, care, astă dată, nu ținū de cât un an și trei luni, preocupă toate mințile și atrăgea atențiunea în altă parte. Cine mai aveă răgaz să se gândească cum merge justiția sau cum își îndeplinesc judecătorii datoriile în acele timpuri de frământare și de spaimă, când fie-care se îngrijea pentru ziua de mâine! Nicī odată situațiunea țarei nu fusese mai critică, mai înjosită și mai plină de pericole. Indrăsneala și disprețul Turcilor pentru Români erau împinse așa de departe, încât, în 1798, un peșchirgiū al Vizirului, numit Husein, însoțit numai de un arap și de doi servitori înarmați, nu se sfii d'a veni în capitală, d'a merge la curtea Domnească, d'a asasină pe Domnul Constantin Hangerliul în mijlocul oamenilor și slujbașilor săi, d'a 'i spânzură trupul ca pe stârvul unui câine în mijlocul curței ș'apoī d'a păși în sala Divanului pentru a anunța faptul boerilor, spăimântați de această crimă, pe atât de feroasă pe cât de cutezătoare. Ș'apoī Pazvantoglu, cu bandele sale, nu terifică oare țara întregă, în timp de patru ani, și în așa chip, că *vremea lui Pazvantoglu* a rămas proverbială în gura poporului!

Cui mai îi eră aminte de procese și de reclamațiuni în acele zile de desorganizare și de prădăciune, când autoritățile nu mai existaū și când Domnul, lipsit de apărare, tremură în palatul său, fără a putea aduce cel mai mic ajutor supușilor săi, jefuiți și uciși de rău-făcători cari cutreeraū țara! Și ce importanță mai înfățișă ori-ce strâmbătate comisă, ori-ce crimă chiar, față cu crimile și strâmbătățile ce se săvârșeau pretutindenī, pe o scară așa de întinsă!

Inchis în cetatea Vidinului, pe care o întărise așa de bine, încât patru armate ale Sultanului, conduse de șapte-spre-zece pașale, cu Vizirul în cap, se sfărâmară zadarnic de zidurile ei, Pasvantoglu râdea de neputința stăpânului său și își întindea prădăciunile în provincii, în România mai cu seamă, care, fiind mai apropiată și mai slab apărată, eră mai expusă lovirilor lui. Județele de peste Olt, Craiova, mai ales, își aduc încă aminte de Cara-Mustafa, aghiotantul lui Pasvantoglu, care, în capul a o miie de călăreți Vidineni, pustiă tot ce i eșea înainte. Când Craiovenii aflară că acest flagel se îndreptează spre orașul lor, cuprinși de spaimă, cătară să fugă încotro vor înnemerī pentru a își scăpa viețele. «Ceī ce aveaū trăsuri,—scrie Dionisie Fotino, care trăia pe atunci în curtea banului Dim. Filipescu și care ne-a lăsat prețioase amănunte asupra acelor vremuri,— «ceī ce aveaū trăsuri, «luară ce putură cu sine și fugiră; iară ceī ce «nu aveaū inchipuire de plecare, mai ales ne-

«guțătorii, își frângeau mâinile de disperare, vă-
 «zând că nu pot ridica nimic, și că, pe lângă
 «avuție, aveau să își peardă și viețile. Pazvan-
 «tliii, venind cu săbiile goale și căzând asupra
 «orașului cu furie sălbatică, deteră foc caselor,
 «predară ce putură și trecură sub sabie tot ce le
 «căzù în mână. Lumina soarelui se întunecase
 «de fum, aerul răsufliă numai de flăcări și scân-
 «teți, și atmosfera răsună numai de țipete și de
 «vaete. In scurt, spectacolul erà atât de dureros
 «și spăimântător, încât nu e mână care să l
 «poată descrie». Și aceste grozăvii ținură patru
 ani, până în 1802! Domnul Alexandru Moruzi,
 'și dete demisiunea și fugi la Constantinopole ca
 să nu le mai vază; iară urmașul lui, Mihail Șuțu,
 abià instalat pe tron, părăsi Bucureștii, cu boeri
 cu tot, la auzul că bandele lui Pazvantoglu, după
 ce pustiiseră Oltenia, se îndreptau spre capitală.

Teribile și întristătoare zile mai erau și ace-
 lea! Locuitorii din București, în număr de mai
 bine de 70000 de suflete, se ridicară și 'și pă-
 răsiră casele, fie-care plângând și zicându-le
 adio, căci erau siguri că nu vor mai regăsi ni-
 mic din ceea ce nu puteau să ducă cu dânșii.
 Ei se îndreptară, parte spre Văleni, parte spre
 Câmpina, de acolo spre Breaza și Comarnic, unde
 tăbărâră răspândiți prin câmpuri și așteptând vești
 din oraș, ca să vază de trebuea să se întoarcă
 sau să pornească mai nainte. Consulii puterilor
 streine, cu familiile și cancelariile lor, îi urmară.
 In vremea aceasta, precum se întâmplă tot d'auna

în asemenea împrejurări, știri false, sgomote înfiorătoare și pline de exagerațiune, soseaū de pretutindenī. Unii spuneau că Turcii au intrat în București și le-au dat foc; alții că Domnul și boerii au căzut în mâinele lor și că li s'au tăiat capetele. Mulțimea atunci se porni către Brașov, pe drumul strimt și stâncos care urcă spre Sinaia.

Neorânduiala erà la culme, căci fie-care dà năvală să treacă înaintea celor-l'alți, iar îngustimea locului produceà o îmbulzeală nedescriptibilă, carele și trăsurile încurcându-se, bagagele răsturnându-se, circulațiunea devenind imposibilă. Bucureștenii, împiedicați de a înainta, și, prin efectul groazei ce îi coprinse, crezându-se ajunși de pe urmă, se răspândeau, bocindu-se, prin împrejurimī. «Cine poate descri plânsetele și țipetele cocoanelor? — zice Dionisie Fotino. — Cuvinte de mângâere nu se puteau găsi. Poalele munților unde se află mănăstirea Sinaia se făcură întru adevăr în valea «plângerilor».

Pe de altă parte, Domnul, despărțit, în zăpăceala fugei, de familia sa, treceà, în timpul acesta, la Brașov prin Vârful Craiului; iar Doamna, Domnițele și Beizadelele înnemereau la vama Buzeului, câtând să treacă granița. Aci îi sosea bimbașa Sava, șeful miliției domnești, același care, mai târziu, se dedea drept apărătorul legalității contra lui Tudor Vladimirescu. El despuià pe doamnă de giuvaericelele sale, sub cuvânt că nu i se plătise leafa arnăuților și trebuia să fie despăgubit cu acele scule prețioase.

Iată icoana micșorată a dureroaselor evenimente ce se petreceau în țară chiar la începutul secolului trecut și cari înlăturau ori-ce idee de justiție, de ordine și de siguranță! Nu mai vorbesc de epoca disperărilor și de orgiile de jaf și de fără de legi ce se comiteau, în același timp, în Bucureștii părăsiți, de către aceia chiar cari fuseseră lăsați ca să-i păzească! Să nu ne mirăm dar dacă pravila lui Alexandru Ipsilante, concepută în cele mai bune intențiuni și respunzând unor trebuințe de toți simțite, nu dete nici un rezultat imediat și rămase ca un simplu monument istoric, pe care curiositatea noastră 'l trage, din când în când, din întuneric pentru a atestă înțelepciunea acelora cari s'au silit să'l pună în lucrare.

Zece ani în urma acestor evenimente, în 1812, după ce se tăiară capetele lui Beizade Dimitrie, la Șumla, și a lui Beizade Panaiotache, la Constantinopole, ambii frați Moruzești, acușați că ar fi stăruiți a se cedă Basarabia Rusiei, Sultanul numi Domn al Munteniei pe Ion Caragea, care îndeplinea și el funcțiunile de dragoman pe lângă Inalta Poartă. Este de prisos să stăruesc asupra domniei acestui fanariot, care, ca cei precedenți, n'avu altă țintă decât de a strânge averi mari și a le asigura la băncile din străinătate pentru a le găsi în ființă când trebuința va cere. Un lucru folositor totuși i se datorește: în al șaselea an al domniei sale, el puse în aplicațiune con-

dica care îi poartă numele și care avu marele noroc de a formă, cu puține modificări, legislațiunea Munteniei în curs de aproape o jumătate de secol, până în 1865. N'am a mă ocupă de principiurile de drept conținute în această prăvilă. Ceea ce mă interesează este de a cercetă care eră, după dânsa, întocmirea justiției chemată a le pune în aplicare. În această privință, ea conține foarte puține dispozițiuni: Caragea găsi în țară așezămintele judecătorești create de Alexandru Ipsilante, funcționând, târâș-grăpiș, când bine, când rău, și nu crezù de cuviință a se atinge de ele. Ele străbătuseră, ca instituțiune, frământările celor trei-zeci și opt de ani din urmă și aveau pentru ele autoritatea unui lucru cu care lumea începuse să se deprindă. Noul legiutor respectă, deci, această organizațiune în părțile ei esențiale, fiind-că, în toată opera lui, nu găsești un singur cuvânt prin care să zică că o înlocuește cu alta nouă, mărginindu-se a'i aduce oare-cari îmbunătățiri, cari, prin aceasta chiar, nu fac de cât să întărească regula. Ast-fel, supt domnia pravilei lui Caragea, tribunalele de prima instanță se împărțeau, ca și mai 'nainte, în *secții civile și criminale*. *Judecătoriile Spătăriei și Agiei* erau menținute cu competența lor anterioară. *Instanțele Veliților boeri și Divanului domnesc* rămăneau în ființă pentru a cercetă apelurile. În sfârșit, judecătorii, alăturați pe lângă Ispravnici, pentru a'i ajută în judecățile lor, constituia, ca odinioară, unicele autorități la cari se

puteau adresa cei ce aveau procese prin județe. Imbunătățirile consistau numai în aceasta că, pentru pornirile în judecată, se introducea principiul *actor forum sequitur rei*, pârâșul trebuind a-și adresa tot-d'a-una reclamațiunea judecătorului locului unde se prindea sau se descoperea pârâtul. Asemenea se luaă măsuri de recusațiune pentru a împiedica pe judecător să hotărăscă în pricină în cari el, rudele, amicii sau vrăjmașii săi ar fi fost interesați; se statornicea mărgini pentru stârpirea judecăților, și nu se mai permiteau apelurile nesfârșite de la Domn la Domn decât cu un temperament oare-care. În afară de aceste deosebiri, cari drept vorbind, constituiesc mai mult reguli de procedură, organizațiunea judecătorească a lui Ipsilante rămase, încă o dată, aceiași sub Caragea. Ceea-ce pierdù însă în această transformare fù, pentru a zice ast-fel, sancțiunea, prin amintirea pedepselor la cari se expunea judecătorul abătut. Nevorbindu-se, în adevăr, nicăiri în condica lui Caragea de răspunderea magistraților, și condica lui Ipsilante, care lovea neorânduile lor, fiind considerată ca desființată, ei pierdură, cu încetul, orî-ce frică și orî ce reținere, și strâmbătățile și abuzurile reincepură mai mari și mai revoltătoare poate de cât altă dată.

Părinții noștri cari au apucat acele vremuri, își aduc aminte de chipul cum se dau pe atunci judecățile. Instanța eră sezisată, nu prin cerere adresată ei direct, ci prin rezoluție sau poruncă domnească. Acei cari voiau să deschiză proces,

înfățișău Domnului o jalbă, în public saŭ în particular, după calitatea jeluitorului, însemnătatea pricinei și gradul de dreptate saŭ de popularitate al principelui. Aceste jelib se citeau de *Al treilea Logofăt* și se însemnă, în dosul lor, secția tribunalului însărcinată să le judece; apoi, se înapoiaŭ aceluși care le presintase pentru a le duce locului competent. Judecătorii se adunaŭ, ca mai înainte, dimineața, pentru a mântui de cu vreme procesele și a aveă după prânzul liber. Ei intraŭ în ședința la ora hotărâtă, se așezaŭ împrejurul mesei care garnisea sala unde se țineaŭ audiențele, îndeplineaŭ repede formalitățile de procedură preliminară și dau cuvântul părților prigonitoare pentru a'și arăta dreptățile. Ministerul public nu eră represintat în acele împrejurări, fiind-că instituțiunea lui nu fuse încă introdusă în legislațiunea țării. Ceï ce se judecaŭ, în persoană saŭ prin vechil, spuneaŭ ce aveaŭ de zis, adesea intrerupți de observațiunile saŭ de semnele de impaciență ce și permiteaŭ judecătorii. Reținuta magistratului, care dă atâta solemnitate judecăței, nu eră, pe vremea aceea, cunoscută. Limba în care se urmaŭ desbaterile eră în genere cea română. Cu toate acestea, se pledă și în grecește, căci judecătorii, fiind obligați să cunoască această idiomă, în care se predă ori-ce învățătură și în care eră scrisă pravila ce erau meniți să aplice, o ascultaŭ cu plăcere. Chibzuirile se făceaŭ pe loc saŭ într'o cameră alăturată; iară hotărârile se dau mai tot-d'a-una după

întâmplare saŭ după favoare, rare ori după lege și după dreptate. În apel, împricinații se găseau în fața judecătoriei Veliților boeri, care se compunea din câți-va membri ai Divanului domnesc, precum *Mariș Logofeți Al treilea și Al patrulea și Vornicul de cutie*, și din boeri de o treaptă mai de jos, saŭ mazâlî, adică fără altă întrebuintare, cari judecau în același chip ca Tribunalul de prima instanță. Cât despre Divanul domnesc, care constituea supremul grad al jurisdicțiunii și ultima nădejde a justițiabilului, el se ținea în una din sălile palatului.

E greu să ne dăm astă-zî o seamă esactă de ceea ce erau Bucureștii pe atunci și să reconstituim locuința domnească și judecățile ce se urmau într'însa. Mă voiŭ sili, totuși, a o face, pe cât se va putea mai pe scurt, slujindu-mă de documentele ce mi-am putut procură și, mai ales, de amintirile oamenilor, câți mai trăesc de pe vremile acelea.

Văzută de pe înălțimile cari o domină, despre partea Mitropoliei, Filaretului și Cotrocenilor, capitala, atunci, ca și astă-zî, înfățișă icoana cea mai pitorească și cea mai încântătoare. Amestecul de ziduri albe saŭ boite în fețe bătătoare la ochi, printre cari răsbea clopotnița de la Radu-Vodă, crucea bisericei Oltenilor, strălucind pe învelișu-î de șindrilă, turnul Bisericei cu Sfinți, al lui sfântul Gheorghe și al Colței; mulțimea de copaci pletoși, de vii și de grădini, contopindu-se într'un tot vesel și armonios; pervazul

de semănături, aci de verdeața smaraldului, aci galbene ca aurul, care închideă orizontul despre Băneasa, Colentina și Pantelimon, îi dau o frumusețe deosebită, care te țineă pironit asupra locului. Inșă această priveliște atât de feerică sub care îți apărea eră ca o minunată decorațiune teatrală, care îți mângâe ochii, când o vezi de departe, dar care, când te apropii, ți s'arată ceea ce este în realitate, adică o informă măzgălitură cu pensula. Clădirile, afară de casele boerești, din cari unele aveau, cu dependențele lor, proporțiunile și împrejmuirile unor adevărate palate, și, afară de câte-va hanuri mari și solid construite, ca cel al lui Șerban-Vodă, al lui Constantin-Vodă și al Sfântului Gheorghe, se compuneau, în genere, din căsuțe, unele de cărămidă tencuită, cu învelișul de șindrilă, altele zidite în paiantă sau construite din gard lipit sau chiar din pământ bătut, acoperite cu scânduri, une-ori cu trestie și cu șovar, ca la țară. Aspectul lor murdar și sărăcăcios, așezarea lor nerăgulată, îngrădirile lor cu totul rustice, impresionă vederea în modul cel mai neplăcut. Spațiul dintre ele formă adesea mari goluri, ocupate de maidane acoperite cu bălării, cu gropi de nisip și cu băltațe, printre cari se ridicaū mormanele de gunoī scoase de prin curțile boerești.

Stradele, — vorbesc de cele principale, — patru la număr, lungi și întortochiate, încru-cișindu-se la Curtea Veche, centrul orașului, adăogaū încă înfățișareī de miserie și de mur-

dărie ce caracterisă Bucureștii de pe atunci. Eră, mai întâi, Podul-Mogoșoaiei, ast-fel numit de la Constantin Brâncoveanu încoaci, fiind-că, pe bariera lui, se mergea la moșia domneasă Mogoșoaia. Venea, după aceasta, Podul Târgului d'Afară, conducând la Obor; Podul Beilicului, așa numit de la frumoasele case zidite de Alexandru Ipsilante, în 1778, sub numele de *beilic*, în scop d'a găzdui pe funcționarii de distincțiune ce veneau cu misiune din țara turcească; în fine Podul Calișilor, care a purtat în urmă, numele de strada Craiovei, actuala cale a Rahovei. Aceste artere de comunicațiune au păstrat, până în zilele noastre, numirea de *poduri*, fiind-că, în realitate, semănau cu niște adevărate poduri. Ele erau așternute cu bârne mari de lemn, așezate unele lângă altele și bătute în piroane. Grinzile, prin unele locuri, erau netede și strânse între ele, ast-fel că se putea merge cu înlesnire pe dănele; prin alte locuri însă, erau așa de mâncate de picioare, de depărtate unele de altele și de șovăinde la cea mai mică mișcare, încât eră un adevărat pericol pentru oameni și pentru dobitoace d'a trece pe d'asupra lor. De desubt, se lăsase un spațiu, formând canale de scurgere, cari primeau murdăriile de prin case și de pe stradă cu scop de a le duce la gârlă. Inșă incuria cari domnea pretutindenă și în toate, lăsă acele conducte să se potmolească. Materiile lipsite de scurgere, adunându-se peste măsură, se revărsa pe d'asupra. De aci, rezultă că, în timpul ploilor, podurile se

acopereaău cu un noroiă compact, care, bătut de cletinarea continuă a bănelor, sărea și stropea în toate părțile ; iar în timpul căldurilor, ele se așterneaău cu un praf negru și gros, care, la cel mai mic vânt, orbea pe trecători. Nu mai vorbesc de duhorile necurate și otrăvitoare ce se ridicău din acele mocirle, focar perpetuă de boale și de infecțiuni. Ast-fel erau Bucureștii acum șaptezeci sau opt-zeci de ani. Să vedem acum ce era palatul unde se țineaă judecățile domnescului Divan.

Am spus că palatul Domnului nu se deosebea mult de casele marilor boeri, ale căror locuințe, vaste, încăpătoare și solid zidite, puteău ține loc de palat, după cum unele din ele aă și ținut. «Casele boerești, — ne spune Ion Ghica, în admirabila sa descriere a Bucureștilor de acum un secol, — «casele boerești erau ziduri țari ca «de cetate, în câte patru și șase cărămizi, cu «odăi multe și mari, cu pivnițe adânci și boltite, «cu beciuri și un rând de odăi d'asupra, cu pod «din strașină până'n strașină. Grinzile erau ca «urșii de pod de groase. La cheresteaua unei «case mergea un parchet de pădure seculară în- «treg. Pardoseala sălilor și a tinzilor era de că- «rămidă pusă în muchi, învelitoarea de șindrila «bătută pe șapte și pe nouă, înaltă aproape de «două ori cât casa, ca să nu țină zăpada și ca «să se poată scurge apa mai lesne. Corpul prin- «cipal se compunea dintr'o sală mare, de colo până «colo, cu odăi în dreapta și în stânga, cu tinzi

«în cruci, prin cari se comunică cu cele-lalte
 «părți ale edificiului, case cu scosuri în toate
 «părțile și cu sacnasil, fie-care odae cu ferestre
 «spre trei părți ale lumei. Tavanurile erau de
 «stejar, strașina scoasă de o jumătate stânjen,
 «ca să țină vara umbră, să apere toamna și
 «primă-vara de ploii și iarna de viscol și de ză-
 «padă. Curtea eră înconjurată cu zid bolovănit,
 «înalt și gros; poarta cu boltă, cu două rânduri
 «de uși de stejar ferecate, cu foișor d'asupra,
 «unde păzeau, ziua și noaptea, arnăuții. Sub gang,
 «eră odae pentru pazarghidean, în timp de ciumă.
 «Din privdor, o galerie deschisă duceă la biserică,
 «căci fie-care casă mare aveă o biserică în curte
 «saū în corpul casei, la un colț».

Multe din aceste case adăpostiră, în spa-
 țioasele lor încăperi, autoritățile țării și chiar
 pe Domn cu tot aparatul de care eră încon-
 jurat. Când, în 1813, arse frumosul palat din
 Dealul Spirei, de pe locul unde se află azi
 stabilimentul oștirea și ale cărui ruine aū pur-
 tat atât timp numele de *Curtea Arsă*, Ca-
 ragea și mută reședința, mai întâi, în casele
 lui Manolache Brâncoveanu, de supt Mitropolie,
 cari se întindeau până la Podul Beilicului, lângă
 vechea primărie, și apoi în Casele lui Costache
 Ghica, din Podul Mogoșoaei, cari serviră de palat
 domnesc până la moartea lui Alexandru Șuțu, în
 1821. Alte case boerești avură încă onoarea d'a
 adăposti, persoana Domnului saū a celor cari i
 țineă locul, în timpul protectoratului și a invasiu-

nilor rusești. Ast-fel, casele lui Alecu Ghica, unde acum de curând, s'a reclădit Prefectura de Ilfov, au servit multă vreme ca palat. Asemenea casele lui Filip Lenș, devenite în urmă proprietatea Vernescu, fură locuite de generalul conte Paline; iar casele baronului Meitani, Prefectura de poliție de azi, de generalul conte Pavel Chișelef. Nu mai vorbesc de casele lui Bibescu și ale lui Știrbei-Vodă, îndestul de cunoscute, nici de ale lui Colfescu, același care fù însărcinat de Constantin Mavrocordat să arunce pe Mitropolitul Filaret, cu o peatră de gât, în Dunăre și pe locul căror Dinicu Golescu ridică aripa veche a actualului palat regal.

În timpul lui Grigore Ghica-Vodă, între anii 1822 și 1828, Curtea Domnească se află așezată în mănăstirea Mihaï-Vodă. Din cauza lipsei de încăperi însă, beizadelele locuia în casele unde se găsesc astăzi Archivele Statului, iar Domnul cele cari se văd încă întoarse cu fața spre oraș, în rând cu clopotnița mănăstirei. Aci se află marele salon al tronului, unde în zilele hotărâte se ținea Divanul domnesc.

Să ne oprim aci un moment pentru a reconstitui, pecăt se va putea mai esact, o ședință a acestei supreme instanțe.

Divanul domnesc judică, după cum se știe, supt presidenția Domnului. El eră compus din doi-spre-zece mari boeri, înalți demnitari ai țării, printre cari și Mitropolitul.

Cei-lalți membrii ai acestui areopag erau Ma-

rele Ban și Caimacam al Craiovei, care guvernă cele cinci județe de peste Olt; Marele Vornic de Țara de Sus, administrator al județelor Olt, Argeși, Teleorman, Vlașca, Ilfov și Dâmbovița; Marele Vornic de Țara de Jos, cârmuitor al județelor Putna, Buzău, Săcueni, Prahova, Muscel și Ialomița; Marii Vornici Al Treilea și Al Patrulea, judecători ordinari ai Divanului, cari aveau dreptul să poarte bastoane de argint; Marele Logofăt, păzitorul pecetiei și capul cancelariei domnești; Marele Vornic de Cutie, care adună veniturile rânduite pentru mile; Marele Logofăt de Obiceiuri, care ținea condica de rândueli și obiceiurile locale; Marele Vornic de Poliție, care strângea dările streinilor din București; Clucerul-Cel Mare, care, la creațiunea acestei funcțiuni, purtă în ceremonii crucea din naintea Domnului, și Hatmanul de Divan, demnitate înființată de fanarioți, cu sarcina d'a păzi buna rânduială în timpul judecăților. Sala în care se urmau judecățile eră, după cum am spus, acea a Tronului: ea se mai numea și *Spătărie*. Bogat, însă sever decorată, întocmirea ei răspundeă scopului la care trebuia să slujească și eră făcută să insufle respectul și să lovească spiritul prin maiestatea judecăței ce avea să se petreacă. O sofă înaltă însemnă locul unde Domnul eră să se așeze. Jeturi, la dreapta și la stânga, arătau că acolo vor stă cei-lalți judecători. O sabie goală, atârnată de sus, lucea ca simbol al a tot puternicieii și al neîndurateii nestrămutării a hotărârei ce eră să

se pronunțe. În sfârșit, masa din mijloc sprijineă topuzul, pecetia domnească și călimărul, toate atribuțiunii ale suveranului în îndoitul lui rol de stăpânitor al țării și de împărțitor al dreptăței. La ora hotărâtă, străbătând gloata de zapci, aprozi, vătafi, ceauși și alți păzitori civili și militari, cari se grămădeau la ușa Divanului, judecătorii pășeau în sala de audiență. Ei purtau toți bărbi, semn distinctiv și privilegiat, pe atunci, al nobilimej, și unii din ei bastoane de argint. Imbrăcăminte lor eră cea turcească, introdusă de fanarioți în țară și adoptată de clasele înalte ale societăței pentru luxul și scumpătatea ei. Ea se compunea din libadele său anterie de stofă prețioasă, încinse cu brâu de șal la mijloc; din fezegele de hareă, vara; din giubele său conteșe de pambriu, îmblănite, iarna, cu samur, și, toamna, cu singeap său cu răs; din ciacșiri roșii; din meși și papuci galbeni, și din ișlice enorme așezate pe fesuri microscopice. Când toți erau adunați și rânduiți pe la locurile lor, Măria-Sa se însciință că Divanul e în ființă. Domnul pășea în sală cu gravitatea dictată de înalta pozițiune ce ocupă, întâmpinat prin manifestațiunile de profund respect ale demnitarilor și ale celor de față. Costumul lui eră aproape același ca al celor-lalți boeri, cu deosebire că, în cap, purtă gugiumanul de samur, împodobit cu pietre scumpe, și aveă papucii căptușiți cu roșu. Judecata se începeă invitându-se Al Treilea Mare Logofăt să deă citire hotărârei în discuțiune și întregei proceduri ce

se urmase. După aceasta, se acordă cuvântul părților prigonitoare. Ele își sprijineau dreptățile, une-ori singure, dar mai adese-ori prin vechil său avocat, care se exprimă în termenii cei mai umili și mai rugători. Odată debaterile terminate, sala se goleă și Divanul rămâne să chibzuiască. Câțiva membrii își spuneau părerile, însă toți se uneau cu opiniunea Domnului, care hotărâ, astfel, ca suprem arbitru.

În materie penală, Domnul cercetă, o dată pe săptămână, Sâmbăta, hotărârile date de secția Vinovaților, singur, asistat numai de Marele Armaș, care cumulează funcțiunile de președinte al tribunalului criminal și de îngrijitor al închisorilor. El întăreă sau schimbă judecățile date de această instanță. Când pedeapsa era moartea, înainte de a se executa, obiceiul cerea ca Armașul să se înfățișeze de trei ori Domnului, la intervale deosebite, pentru a-l întrebă dacă stăruiește să se verse sânge omenesc. Dacă, la a treia oară, Domnul răspunde afirmativ, osânditul era condus la supliciū, care, în genere, era spânzurătoarea.

Sosesc la ultima fasă prin care a trecut la noi organizațiunea judecătorească înainte de legea din 1865, care ne-a guvernat până în 1890, când s'a pus în aplicare legea actualmente în vigoare.

Se știe că, în 1832, în urma tractatului de la St. Petersburg, se puse în lucrare, în ambele Principate, Regulamentul Organic, vastă colecțiune de legi politice, economice și administrative, lu-

crate în timpul ocupațiunei rusești, sub privigherea generalului conte Pavel Chiselef și menite a stârpi îngrozitoarele abuzuri ce domneau în țară. O parte însemnată a acestei legiuiri fu consfințită întocmirii și reformei justiției, căci, după cum am văzut, această ramură, ca toate celelalte, lăsă foarte mult de dorit. Principiul ce se așternu din capul locului, cu această ocasiune, fù separațiunea puterii judecătorești de cea administrativă, principiu neținut până aci de nimeni în seamă și lipsei cărui se datorau mai toate relele de cari suferise țara din punctul de vedere al împărțirii dreptăței.

După Regulamentul Organic, gradele de jurisdicțiune erau trei. Prima instanță eră reprezentată prin tribunale, compuse dintr'un prezident și doi judecători, înființate în fie-care capitală de județ și având competența a judecă pricinile civile, comerciale și corecționale. În București, din cauza mulțimei afacerilor, tribunalul aveà trei secțiuni, una civilă, alta comercială, cu judecători luați din negustori, afară de prezident, și alta corecțională. Tribunalul din Craiova posedà asemenea două secțiuni; iar celelalte toate câte una. Instanța a doua se compunea din două Divanuri Judecătorești sau Curți de Apel, cu reședința în Bucuresci și în Craiova, având fie-care câte două secțiuni, una civilă și alta criminală. Secțiunea civilă a Divanului Apelativ din capitală înnumără șapte membrii și cea criminală cinci. La Craiova însă, erau numai cinci membrii civili și trei criminali. Această din urmă secțiune, la ambele

Divanuri, se ocupă cu apelurile în materie corecțională și cu judecarea crimelor comise în circumscripția sa respectivă, adică în trei-spre-dece județe de dincoaci de Olt, pentru Curtea din București, și în cinci de dincoale de acest râu, pentru cea de Craiova. Instanța a treia, care constituie cea din urmă treaptă, se resumă în Inaltul Divan, compus dintr'un președinte, șase membrii și doi supleanți, funcționând în capitală și având cădere a primii plângerile contra hotărârilor pronunțate de toate tribunalele din țară, speță de Curte de Casațiune, cu deosebire că nu judecă numai din punctul de vedere al buneii aplicațiuni a legii, ci intră și în examinarea fondului. Decisiunile date de această supremă instanță nu erau, cu toate acestea, absolut definitive, după cum ar fi trebuit să fie, ci, pentru a'și produce efectele, erau supuse unei condițiuni, care lăsa ușa deschisă tutulor abuzurilor: trebea ca decisiunea să întrunească unanimitatea glasurilor celor ce judecaseră, sau unanimitatea minus unul. Indată ce se găsea doi judecători de o părere deosebită, partea nemulțumită avea drept a se adresă cu jalbă la Domn, cerând a i se cerceta pricina de isnoavă. Domnul trimetea afacerea Divanului, care era ținut să o examineze a doua oară, astă dată într'o secțiune estraordinară, la care luă parte Marele Logofăt, Ministru al Justiției, și prezidenții tutulor judecătoriilor din capitală, afară de acela al secțiunei care pronunțase hotărârea ce se atacă. Divanul, ast-fel întocmit,

decidea, cu majoritate de voturi, și hotărârea ce pronunță devine atunci definitivă și se întărește de Domn spre a se executa.

Afară de aceste trei instanțe judecătorești, mai erau, pentru cercetarea pricinilor locuitorilor de prin sate, judecătoriile numite *de împăciuire*, cari au servit drept călăuză și model legii asupra judecătoriilor comunale și de ocoale, actualmente în vigoare, și, în București, judecătoria de poliție, compusă dintr'un prezident și din doi judecători, lucrând sub privigherea prefectului de poliție și având drept misiune de a reprimă gâlcevurile, bătăile și cele-l'alte neorândueli socotite ca contravențiuni și pedepsite cu trei zile de închisoare și cu maximum cinci-zeci de toiege.

În Moldova, Regulamentul Organic prevedea asemenea tribunale de județe, — *de pe la ținuturi*, cum se exprimă textul legii, — cari judecau, în prima instanță, afacerile civile, comerciale și criminale, și tribunale sătești pentru micile daraveri dintre oamenii de la țară. În Iași, un Divan de Apelație, numit și Divanul de Țara-de-Sus, cu jurisdicție asupra județelor Suceava, Neamțu, Roman, Dorohoiu și Iași, și altul numit Divanul de Țara-de-Jos, cu jurisdicție celor-l'alte județe: Bacău, Putna, Tecuci, Covurlui, Tutova, Fălciu și Vaslui, judecau, în apel, procesele de o valoare superioară sumei de 1500 lei. Ele erau compuse dintr'un prezident și din patru asesori numiți de Domn. Mai era un tribunal comercial, în orașul Galați; un tribunal de poliție, pentru afacerile corecționale,

în Iași; un tribunal criminal pentru crime, tot în Iași, și Divanul domnesc, prezidat, la ocazie, de Domnul țării în persoană și judecând, în ultima instanță, procesele civile și criminale de o mai mare importanță.

Toate aceste instanțe judecătorești se compunea din boeri pământeni, cunoscuți, — zice legea, — prin iubirea lor de dreptate, proprietari de averi nemișcătoare și destoinici în ale justiției. Ei erau, ca în Muntenia, numiți pe trei ani și neschimbați, în timpul acesta, afară de cazurile de înaintare, de retragere de bună voe sau de destituire pentru călcare de datorie. La împlinirea termenului pentru care fuseseră numiți, de aveau bune purtări, ei se numeau pe un al doilea și un al treilea period de trei ani, cu perspectiva de a deveni inamovibili după zece ani de încercare.

Cu tot optimismul său de pe hârtie, Regulamentul Organic, care puneă regule și însemnă pedepse pentru magistrații abătuți, și, prin pompoasele făgădueli ce făcea, credea că va îndreptă dintr'o dată relele deprinderi așa de adânc înrădăcinate în moravurile lumii judecătorești de pe atunci, el nu reuși să stârpească inichitățile, nici să îndrepteze, de cât într'o măsură aproape inapreciabilă, strâmbătățile ce așteptau pe jeluitorii ce se adresaū justiției. Ca dovadă, iată rețeta după care se făureaū hotărârile, rețetă compusă de chiar un Mare Logofăt de pe vremuri și întipărită în memoria celor ce mai trăesc de pe atunci. Unui prezident de Divan, care simțea dificultate să facă

hotărârea, prin care trebuie să se dea dreptate unui protegiat al celui Mare Logofăt, el răspunde:—Hotărârea e foarte ușor de făcut! La început, s'o scalzi: așa și așa; așa și așa; apoi, la mijloc, dă-î o învățtură de condei, și, la sfârșit... pașol!» Această formulă avu, se vede, un succes iresistibil, căci fu îndată adoptată și se practică multă vreme spre învățatura de minte a acelorora ce îndrăsnea să se măsoare cu persoanele influente.

Este cu totul fără interes să intru în celelalte amănunte ale organizării judecătorești create, în ambele Principate, de Regulamentul Organic. Ele se referă la cestiuni de administrare interioară sau de procedură și nu diferă mult de ceea ce am apucat sub legile următoare. Trebuie să semnalez, totuși, două dispozițiuni, cari constituiesc două inovațiuni importante ale legislațiunii regulamentare: crearea ministerului public și dorința exprimată de îndrumare spre inamovibilitatea magistraturei.

Instituțiunea ministerului public nu eră cunoscută în țară înainte de 1832, fiind că nici una din pravilele cele vechi, nici a lui Alexandru Ipsilante, nici a lui Caragea, nu pomenește nimic despre așa ceva. Regulamentul Organic, luând-o din legislațiunile europene și introducând-o în moravurile noastre, a împlinit o lipsă simțită și a corespuns unor reale trebuințe. El a dat puterii centrale un mijloc legal de a se pune în contact cu diferitele instanțe judecătorești, legei un organ care să vorbească acestora ori de câte ori

trebuința va cere, și societății un agent neadormit pentru urmărirea infracțiunilor cari ar putea să-i turbure liniștea. Procurorul, cu toate acestea, nu erà, pe vremea aceea, ceea ce este astăzi. Atribuțiunile lui erau mai numeroase, și, pot adăoga, de multe ori necompatibile cu caracterul de magistrat ce trebuie să aibă. Astfel, pe lângă altele, el servea, în unele împrejurări, și ca prepus al fiscului, căci, în fie-care lună, trebuie să ceară socoteală vătafului de aprozi de sumele încasate din taxe și din aducerea la îndeplinire a hotărârilor judecătorești, să-i verifice catastișele, să observe dacă depozitele erau în ființă și să-l urmărească în caz de abatere. El mai avea încă o însărcinare demnă de semnalat, care, în zilele noastre, a trecut în alte mâini: aceea de a săvârși instrucțiunea crimelor și delictelor. Judecătorii de instrucțiune nu existaū pe atunci. Membrii parchetului făceau constatările, adunaū probele, dau mandatele, clasaū afacerile și sezisaū instanțele judecătorești cu cercetarea lor. În afară de aceasta, sfera activității ministerului public erà aproape aceeași ca în ziua de astăzi.

Cât despre îndrumarea magistraturei spre inamovibilitate, Regulamentul Organic simți că, pentru a avea o bună justiție, trebuie să aibă judecători neatârnați. Starea intelectuală și morală în care se află țara, pe vremea aceea greutatea de a avea un personal cuviincios, lipsa de pregătire a celor ce se destinaū justiției, ca să îndeplinească cum se cuvine aceste sfinte și te-

ribile funcțiuni, făcură pe redactorii Regulamentului să proclame inamovibilitatea ca o dorință, însă să nu o acorde de cât sub condițiune și, precum am spus, după ce vor fi supus pe acei cari aspiraū a o dobândi la o serie de încercări. Toți judecătorii, chiar ai Inaltului Divan, se numeau pentru trei ani; acei dintr'ênșii cari dau dovezi de capacitate și de bună purtare se numeau pentru un al doilea și un al treilea period de trei ani. După zece ani de la punerea în aplicare a Regulamentului Organic, judecătorii trebuiau să rămână neschimbați, *dacă*, adaugă textul legii, *aceasta se va găsi cu cale de Domn și de Obșteasca Adunare*. Condițiunea se vede că eră nerealizabilă, căci, de atunci, aū trecut șase-zeci de ani, și, afară de excepțiunile Curții de Casațiune și de cele conținute în noua lege a Organizărei Judecătorești, inamovibilitate a absolută a magistraturei este încă așteptată!

Curțile și Tribunalele, organizate, precum am văzut de legiuirea regulamentară din 1832, începură să funcționeze îndată. Ar fi fost o prea mare pretențiune, față cu mijloacele de cari dispunea țara pe vremea aceea, de a fi cerut ca, fie măcar în capitală, aceste instanțe să se găsească imediat instalate într'un același local, Palat de Justiție, anume destinat pentru aceasta. Lucrul totuși se făcū, însă mai târziu. De o cam dată, ele rămaseră despărțite, pentru destul de marea neînlesnire a justițiabililor. În București, Inaltul Divan își ținea ședințele în casele Clucerului Cos-

tache Stefănescu, din Podul-Mogoșoaei, unde se află și Logofeția Dreptăței. Cele-lalte instanțe lucrau aiurea, pe aceeași stradă, în casele răposatei Anica Deșloaica. În 1840, nevoea de a aduna toate autoritățile judecătorești la un loc, sili pe Stat să cumpere casele bi-vel logofătului Mihalache Manu, din Podul Caliții, față cu Doamna Bălașa, unde s'a instalat, la 1896 actualul Palat al Justiției. Aci, ele se așezară bine, rău, cum putură. Salonul cel mare din fața stradei la etajul de sus, fù ocupat de înaltul Divan; cele-lalte două din același etajiu de Curtea a pelativă. Curtea criminală judecă în marea sală de jos, unde, mai târziu, se ținea Curtea cu jurați. Cât despre Tribunale, diferitele lor secțiuni civile, comerciale și corecționale se înghesuiră în dependințe, unde veni să se așeze și Ministerul Justiției, în căsuțele dela poartă, pe cari mulți din noi nu le-au apucat în ființă. Astfel grămădite, instanțele judecătorești funcționară în acel local până în momentul când el nu mai putu să le încapă și le sili să se despartă de isnoavă. Afacerile, în adevăr, se îmmulțiseră. Agitațiunilor și nestatorniciei de mai nainte, urmase un period de liniște și de siguranță relative, de care fiecare voiă să profite. Impricinații se întreceau să 'și descurce trebile, să 'și redobândească drepturile răpite de alții. Pentru aceasta, justiția le ofereă mijlocul cel mai lesnicios și mai eficace; și, deci, toți dau năvală la dânsa. Fără îndoială că ea nu era perfectă, și că mulți din câți

își puseseră nădejdea într'ansa avură în urmă crude decepțiuni. Totuși, astfel cum eră, ea constituea un progres asupra trecutului. Nedreptățile nu mai erau așa de strigătoare ca altă dată, hrăpirile judiciare nu se mai produceau cu cinismul și cu disprețul de răspundere de mai nainte. Judecătorii își dau silințele să se arate drepți, să scape aparențele, să înfățișeze icoana unei judecăți nepărtinitoare, și, dacă nu reușeau tot d'una în aceasta, cel puțin, buna lor voință eră ținută în seamă și inichitățile ce comiteau, pe ici, pe colo, erau atribuite obscurității legilor, dreptului de interpretare, apreciațiunei, în cel mai rău cas, erorii omenești. Cu chipul acesta, lumea se obișnuie să respecte justiția țării, magistrații se deprinseră să dea hotărâri din ce în ce mai bune; iară îndulcirea moravurilor și progresul civilizațiunei făcură restul. Și cum ar fi putut, în adevăr, să se ceară perfecțiunea de la o magistratură încropită cu dificultate, nepreparată prin studii pentru un asemenea oficiu, compusă din oameni, în genere onorabili, fără îndoială, însă lipsiți de știința specială indispensabilă unor interpreți ai legilor!

Ca dovadă, vă voi aminti compunerea înaltului Divan, cea mai înaltă treaptă a magistraturei, în anul 1855, câți-va ani abia înainte de unire.

Ca președinte al acestei supreme instanțe, găsim, la această dată, pe Luminăția-Sa Costache Ghica, iară, ca membrii, pe vornicii Dimitrie Ralet și Barbu Catargiu, pe postelnicul Constantin Vă-

cărescu și pe logofeții Niculae Ghica, Niculae Manu, Scarlat Bărcănescu și Grigore Obedeanu. Parchetul erà represintat prin paharnicul Scarlat N. Ghica, ca procurere, și prin Scarlat D. Fălcoianu, ca substitut.

Ei bine, din acești magistrați, din cari unii se ilustrară mai târziu ca oratori sau ca bărbați politici, toți, de altmintrelea, oameni de bine și însuflețiți de bune simțiminte, cred că nu aduc ofensă memoriei lor, afirmând că, nici unul, — afară totuși de cel din urmă, așezat pe ultima treaptă a ierarhiei, — nici unul nu erà jurisconsult, ba nici măcar jurist, deprins a mânuii legea și a extrage adevărata interpretare din combinarea textelor obscure sau neîndestulătoare. Unde ar fi putut ei să învețe dreptul, căci școli de asemenea natură nu existaū în țară, și străinătatea erà prea depărtată și despărțită de noi prin prea multe prejudicări! Abia începuserăm să deschidem ochii la luminele ce ne veneau din afară! abia limba greacă fusese isgonită din școlile și din limbajul nostru zilnic! și aceasta, nu pentru a face loc cu desăvârșire celei naționale, ci pentru a lăsa să treacă pe cea francesă, introdusă de ofițerii ruși, în timpul invasiunilor! În fine, — și mai presus de toate, — marii noștri jurisconșulți, dascăli și generatorii atâtor specialiști, am numit pe răposatii Bozianu, Costaforu și Boerescu, cari, ca oameni de legi, n'aū fost încă întrecuți la noi, abia se întorseseră de la studii și nuși începuseră încă cariera roditoare.

Opera de regenerare abia se schițase : erà, prin urmare, cu neputință a se pune mâna pe elementele unei justiții absolut luminate și nepărtinitoare!

Este vremea să încheiū. După cum am văzut din această repede ochire asupra vechilor noastre așezăminte judecătorești, justiția română a trecut prin multe peripeții. Aproape nulă, până pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, ea luâ, cu pravila lui Alexandru Ipsilante, o consistență pe care nu trebuie să o mai pearză. Pe rând strașnică, strășnicită, sau lăsată în voe-î, ea a resfrânt fluctuațiunile timpilor ce a străbătut, a guvernelor și a moravurilor în cari și-a oglindit fața. Astăzi, după un secol de încercări, ea pare ași fi găsit formațiunea definitivă și isvorul din care și va trage puterile. Fie ca siguranța și neatârarea ce i se acordă să producă roadele ce toți așteaptă de la dânsa! fie ca, prin meritele și virtuțile ce va desfășura, ea să dobândească deplină încredere a celor ce se adresează la dânsa! fie însfârșit ca nimeni să nu mai cuteze a zice, pe viitor, că a fost nedreptățit!